

Міністерство освіти і науки України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

**Навчально-науковий інститут права ім. І. Малиновського
Науково-дослідний центр вивчення наукової, освітньої,
громадської та політичної спадщини академіка І. Малиновського
Факультет права та управління Університету Миколая Коперніка
Асоціація українських правників**

**МАТЕРІАЛИ
XI Міжнародної
науково-практичної конференції**

МАЛИНОВСЬКІ ЧИТАННЯ

15 листопада 2024 року

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2024

УДК 34
ББК 67.0
М 34

*Друкується за ухвалою вченої ради
Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 4 від 27 листопада 2024 року)*

Редколегія випуску:

Дробуш І. В., доктор юридичних наук, професор, Національний університет «Острозька академія» (головний редактор).

Кралуєк П. М., доктор історичних наук, професор, Національний університет «Острозька академія».

Блащук Т. В., кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет «Острозька академія»;

Герасимчук О. П., кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет «Острозька академія»;

Матвійчук М. А., доктор філософії в галузі права, доцент, Національний університет «Острозька академія»;

Скарбарчук О. Г., доктор філософії в галузі права Національний університет «Острозька академія».

М 34

Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання» (м. Острог, 15 листоп. 2024 р.) / ред. кол.: Дробуш І. В., Кралуєк П. М., Блащук Т. В. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2024. 68 с.

DOI 10.25264/27.11.2024

У збірнику публікуються матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання» (м. Острог, 15 листопада 2024 року) на актуальну правову та державну проблематику. Наведені тези та статті науковців будуть цікаві як дослідникам питань історії, права та держави, так і практикам, викладачам, аспірантам та студентам.

УДК 34
ББК 67.0

© Автори, 2024
© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2024

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ
ДИСЦИПЛІН**

Дробуш Ірина Вікторівна,

д.ю.н., професор, завідувач кафедри державно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ВИБОРИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України призвело до ревізії вітчизняного законодавства. Так, ряд норм чинних нормативно – правових актів втратили свою актуальність, не мають практичної реалізації, натомість поряд з цим виникла об’єктивна необхідність у прийнятті нових законодавчих актів, які напряму пов’язані з введенням на території України правового режиму воєнного стану.

Першочерговим дискусійним питанням в українському суспільстві стало питання проведення чергових виборів в Україні, оскільки політичні опоненти нині діючого Президента вважали, що оскільки строк повноважень Глави держави закінчився, то варто розглядати статус Президента на предмет його легітимного перебування на посаді та як крайній варіант – повноваження Глави держави мають реалізуватись Головою Верховної Ради України.

Варто зауважити, що вперше Україна стикнулася з проблемою організації виборів ще у 2014 році. Так, виборча система, яка була застосована на парламентських виборах 26 жовтня 2014 року (змішана: 225 депутатів обирались в загальнодержавному багатомандатному окрузі за списками політичних партій та 225 депутатів за мажоритарною системою в одномандатних виборчих округах) не дозволила обрати конституційну кількість народних депутатів – мажоритарників. Так, кількість одномандатних виборчих округів, в яких організація та проведення виборів була неможливою з огляду на військові дії на території Донецької та Луганської областей збільшилась до 27.[1] Таким чином за мажоритарною виборчою системою було обрано лише 198 народних депутатів.

Разом з тим, навіть на тих виборчих дільницях на підконтрольній Україні території Луганської та Донецької областей не завжди вдавалося забезпечити належні виборчі процедури та гарантувати виборчі права громадян України.

Значна частина громадян України в зв’язку з активними військовими діями змушена була залишити своє постійне місце проживання та переїхати на підконтрольну Україні територію, отримавши статус внутрішньо переміщених осіб.

Так, згідно Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» такі громадяни отримали можливість реалізувати своє виборче право шляхом зміни місця голосування без зміни виборчої адреси. Найбільше проблем з реалізацією виборчого права зазначеною категорією громадян України виникло в ході організації та проведення місцевих виборів. Адже, неможливо змінити місце голосування без зміни виборчої адреси. Так, виборчою адресою відповідно до Закону України «Про державний реєстр виборців» є виборча адреса виборця, за якою задекларовано або зареєстровано його місце проживання відповідно до Закону України «Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні (ст. 8 зазначеного Закону).

Так, включення до списку виборців тривалий час здійснювалося лише на основі зареєстрованого місця проживання у паспорті.

На звернення ВПО до ЦВК їм надали відповідь, пославшись в 2015 році ще на той час діючу ст.3 Закону України «Про місцеві вибори», що місце проживання особи для участі у місцевих виборах визначалося їх зареєстрованим місцем проживання, вказаним у паспорті особи.

Звернувшись до відповідних районних судів м. Києва з адміністративними позовами, ВПО вимагали зобов’язати відповідні виборчі комісії включити їх до списків виборців на місцевих виборах. Однак суди першої інстанції відмовили у задоволенні цих позовів. Київський апеляційний адміністративний суд залишив ці постанови без змін, зазначивши, що вказане в паспорті місце проживання особи мало ключове юридичне значення під час вирішення спорів про включення особи до списку виборців, оскільки зареєстроване місце проживання виборця визначало його виборчу адресу. Апеляційний суд дійшов висновку, що такі заявники не належать до відповідних територіальних громад м. Києва,

оскільки не мали там відповідного зареєстрованого місця проживання, а тому не мали права голосу на місцевих виборах цих громад.

ВПО змушені були звернутися за захистом порушеного виборчого права на місцевих виборах до ЄСПЛ щодо порушення ст.1 Протоколу №12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на ненадання їм дозволу на участь у місцевих виборах за місцем їхнього фактичного проживання, де вони були зареєстровані як ВПО. Європейський Суд у рішенні вказав, що заявники опинилися у ситуації, яка істотно відрізнялася від ситуації, з якою стикалися інші мобільні групи населення, оскільки вони примусово залишили зареєстроване місце проживання, і на територіях їхнього місця реєстрації не проводилися місцеві вибори, оскільки вони були непідконтрольні Україні. ЄСПЛ зазначив, що згодом до відповідного законодавства були внесені зміни, які дали можливість відокремити виборчу адресу від зареєстрованого місця проживання на вимогу виборця, що дозволили ВПО вимагати включення їх до списку виборців на місцевих виборах[2]

Вирішення проблеми участі ВПО у місцевих виборах є вкрай актуальним з огляду на те, що кількість ВПО щоденно зростає та в повоєнний період будуть мати реальну можливість реалізувати активне виборче право в громадах.

Варто зауважити, що повноваження Президента та народних депутатів мали завершитись відповідно 21 травня та 30 серпня 2024 року, однак продовжені з огляду на необхідність забезпечення принципу безперервності (континуїтету) влади. Так, в Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» у п.3 перераховано конституційні права, які можуть бути обмежені на період дії правового режиму воєнного стану, серед них конституційні права, передбачені ст.30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Також у ч.1 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» йдеться про те, що в період дії правового режиму воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного Банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, суддів та спеціалізованих правоохоронних, розвідувальних і контррозвідувальних органів. Ст. 19 цього Закону містить пряму заборону щодо проведення виборів усіх рівнів. Аналогічну заборону містить ст.20 Виборчого Кодексу України. В цій статті йдеться також про те, що рішення щодо призначення виборів, виборчий процес яких був припинений або не розпочався у зв'язку з введенням воєнного або надзвичайного стану, ухвалюється відповідним суб'єктом їх призначення не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного або надзвичайного стану, а у разі якщо для проведення виборів законом не вимагається окремого рішення про їх призначення, про початок відповідного виборчого процесу оголошує Центральна виборча комісія не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного або надзвичайного стану.

В ході організації та проведення виборів у повоєнний період виникне проблема з утворенням виборчих округів та виборчих комісій, оскільки відбулися зміни щодо порядку утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративно – територіальних устрою України[3]; першочергового вирішення вимагатиме визначення точної кількості виборців, з огляду на те, що кількість населення істотно зменшилася; значний відсоток виборців перебуває за кордоном; варто також внести зміни до законодавства щодо визначення цензу осілості для пасивного виборчого права (військовополонені, цивільне населення, примусово вивезене з України та ін.); передбачити механізм участі військовослужбовців, які й надалі виконуватимуть військовий обов'язок та знаходяться на значній відстані від населених пунктів (виборчих дільниць); у випадку застосування системи електронного голосування унеможливити технічне втручання ззовні у цей процес та максимально захистити результати волевиявлення громадян України; підготовка членів виборчих комісій усіх рівнів, які забезпечуватимуть на належному рівні роботу виборчих комісій, тим самим сприятимуть впровадженню у виборчу практику принципів належної поведінки усіх суб'єктів виборчого процесу, що дозволить високо оцінити проведення виборів міжнародною спільнотою та наблизить Україну до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Вибори – 2014: статистичні відомості. *Вісник ЦВК*. № 3 (30), грудень 2014. С. 51.
2. Справа «Селигиненко та інші проти України». URL: <https://supreme.court.gov.ua>
3. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України: Закон України від 28 липня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

Нашинець-Наумова Анфіса Юріївна,

д.ю.н., професор, заступник декана з науково-методичної та навчальної роботи

Факультету права та міжнародних відносин Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ЮРИДИЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПРОФІЛАКТИКИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ

Правова охорона інформації, інформаційних систем та мереж передбачає, перш за все, розробку юридичних засобів та способів впливу на учасників інформаційно-правових відносин, що сприяють виробленню правомірної поведінки, збільшення рівня правосвідомості та правової культури. Реалізація та застосування подібних способів та засобів у свою чергу передбачає забезпечення особливого правового механізму, який включає створення державних та громадських організацій, підготовку фахівців у галузі інформаційної безпеки, а також удосконалення інформаційно-правової та законодавчої бази.

Забезпечення реалізації юридичного механізму запобігання та профілактики інформаційно-правових конфліктів передбачає використання загальноправових способів регулювання, а також створення особливих способів, обумовлених специфікою сфери правового регулювання.

Серед загальноправових принципів впливу необхідно відмітити, насамперед, законність, демократизм, а також гарантованість судового захисту.

Законність як специфічний механізм правового регулювання істотно впливає на те, яким чином буде вирішена та чи інша ситуація, що склалася. Як правило, дотримання законності передбачає компроміс конфліктуючих сторін, коли в вирішенні проблеми враховуються інтереси всіх учасників. Це стає можливим тільки в тому випадку, якщо держава виступає рівноправним, а не провідним суб'єктом право-відносин поряд із суспільством та окремими громадянами.

Так, якщо громадянин порушує закон, він, безумовно, входить у конфлікт з державою та суспільством, проте при вирішенні виниклої конфліктної ситуації закон (особа органу правосуддя) враховує не лише інтереси потерпілої сторони, а й інтереси правопорушника. Зокрема, тяжкість покарання має відповідати обтяжливості злочину, причому, беручи до уваги об'єктивну нерівність обвинуваченої та звинувачуючої сторін, закон передбачає ряд заходів, покликаних сприяти правомірності вжитого рішення (принцип презумпції невинуватості, трактування сумніву на користь обвинувачення, положення «немає закону – немає злочину» тощо).

Інформаційні відносини, що складаються та розвиваються в інформаційній сфері, становлять частину відносин, які захищає та охороняє держава.

Отже, юридичний механізм захисту інформаційних правовідносин нерозривно пов'язаний з реалізацією державою політики, спрямованої на забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства та держави, тобто створенням нормальних умов для розвитку інформаційних відносин.

Юридичний механізм запобігання та профілактики розвитку конфліктів в інформаційній сфері, можна подати наступним чином (*таблиця 1*).

Функціональна складова юридичного механізму є сукупністю об'єктів правового захисту, до яких відносяться такі:

- доступ до інформації;
- недоторканність приватного життя;
- інформація з обмеженим доступом (комерційна таємниця, державна таємниця тощо.);
- об'єкти інтелектуальної власності;
- єдиний інформаційний простір країни, права та інтереси держави щодо її формування та збереження.

Інструментальна складова юридичного механізму запобігання розвитку та профілактики інформаційних конфліктів виявляється у сукупності загальних та спеціальних методів та засобів.

Загальні методи забезпечення запобігання розвитку та профілактики інформаційних конфліктів в Україні поділяються: на правові, організаційно-технічні та економічні.

Таблиця 1

Елементи юридичного механізму профілактики інформаційно-правових конфліктів

Складова юридичного механізму	Зміст складової юридичного механізму
Функціональна складова	Об'єкти захисту: інформація та права на неї, суспільство та держава, інформаційні системи та права на них
Організаційна складова	Органи, що забезпечують захист: Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України, Збройні Сили України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; Національна комісія, що здійснює державне регулювання з питань інформаційної безпеки, суд
Інструментальна складова	Способи захисту: адміністративно-правовий, судовий, самозахист Засоби та методи захисту: організаційно-технічні, економічні, правові
Нормативна складова	Інформаційне законодавство: внутрішнє, міжнародне

Організаційна складова юридичного механізму запобігання розвитку та профілактики інформаційних конфліктів включає:

– Визначення основних напрямів діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в цій галузі.

– Закріплення обов'язків органів державної влади відповідного рівня захисту інтересів України в інформаційній сфері.

Нормативна складова юридичного механізму запобігання розвитку та профілактики інформаційних конфліктів реалізується через правотворчість, правозастосування та участь держави у розвитку правосвідомості та правової культури громадян.

Законодавство в інформаційній сфері поєднує такі сфери регулювання: інтелектуальну власність, ЗМІ, зв'язок та телекомунікацію, інформаційну безпеку.

Під законодавством у сфері забезпечення запобігання розвитку та профілактики інформаційних конфліктів доцільно розуміти сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини щодо захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від загроз в інформаційній сфері.

Правові норми, що становлять законодавство у сфері запобігання розвитку та профілактики інформаційних конфліктів, можуть бути виділені як у спеціальних нормативно-правових актах з питань забезпечення інформаційної безпеки, так і в інших нормативно-правових актах держави.

Як висновок, необхідно зазначити, що при формуванні законодавства в інформаційній сфері у самостійну галузь – інформаційне право України – законодавство у сфері профілактики інформаційних конфліктів, що формується, буде підгалуззю інформаційного права, а при його кодифікації, у разі прийняття Інформаційного кодексу, стане його складовою. Тим більше, що потребу у такому нормативно-правовому акті неодноразово зазначали Б.А. Кормич [1], В.С. Цимбалюк [2], В.А. Ліпкан [3] тощо.

Список використаних джерел:

1. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: навч. посіб. К.: Кондор, 2004. 384 с.
2. Цимбалюк В.С. Інформаційне право: концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства. К.: Освіта України, 2011. 424 с.
3. Ліпкан В.А. Систематизація інформаційного законодавства України: Монографія. К.: ФОПО. С. Ліпкан, 2012. 304 с.
4. Нашинець-Наумова А.Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 168 с.

Балацька Ольга Романівна,

суддя Рівненського міського суду Рівненської області,

к.ю.н. доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ПРАВО НА ДОСТУП ДО СУДУ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СУДОВИХ ІНСТИТУЦІЙ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Відповідно до європейської системи захисту прав людини доступ до правосуддя розглядається не лише автономним правом, але засобом, який надає і розширює можливості втілення в життя інших прав, оскільки зобов'язує держави гарантувати право кожної особи на звернення до суду (або, за певних обставин, до альтернативного органу вирішення спорів) з метою отримання юридичного захисту, у разі якщо права особи були порушені. Доступ до правосуддя надає можливість особам захистити себе від порушення їхніх прав, відшкодувати шкоду, забезпечити відповідальність виконавчої влади та здійснювати свій захист у кримінальних справах [1, с. 16].

Практичний зміст доступу до правосуддя розкривається у його значенні як гарантії для інших прав особи, зокрема права на справедливий суд та ефективний засіб правового захисту, що передбачені статтями 6 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ, Конвенція) та статті 47 Хартії основних прав ЄС (далі – Хартія). Слід зазначити, що право на доступ до правосуддя не є прямо визначеним у нормах міжнародних договорів, відтак концепція та зміст цього права розроблені в рамках судової інтерпретації, які здійснюються Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) та Судом справедливості Європейського Союзу (далі – Суд ЄС). Обидва суди, як Страсбурга, так і Люксембурга, які створювались з властивою саме їм метою, діють у різних контекстах і застосовують різні процесуальні правила, водночас єдині у визнанні цінності доступу до правосуддя як елемента правовладдя та демократії. Так, А. Канкадо Тріндаде назвав право на ефективний засіб правового захисту та право на справедливий судовий розгляд «батьківськими правами» по відношенню до права на доступ до правосуддя, яке наділене власним юридичним змістом, що означає, *lato sensu*, право на отримання справедливості. Відтак на думку судді Міжамериканського суду з прав людини право на доступ до правосуддя передбачає право розпочати провадження, гарантії справедливого судового розгляду та право на виконання, що рівнозначне реалізації самої справедливості [2, с. 71].

Поняття доступу до правосуддя та його елементів в рамках статті 6 ЄКПЛ розтлумачено ЄСПЛ у справах «Голдер проти Сполученого Королівства» (*Golder v. the United Kingdom*) [3], «Яношевич проти Швеції» (*Janosevic v. Sweden*) [4], у яких ЄСПЛ вирішує питання забезпечення гарантій передбачених ст. 6 ЄКПЛ у конкретних справах крізь призму категорії доступу до суду. Крім того, ЄСПЛ визначає, що доступ до правосуддя передбачає, що суди забезпечують захист від протиправної діяльності і підтримують верховенство права, наприклад, у справі «Белеш та інші проти Чехії» (*Běleš și alții/ Republika Cehā*) [5]. У п. 39 справи «Абрамова проти України» ЄСПЛ повторив, що право на доступ до суду було визначене аспектом права на суд відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції (див. згадане рішення у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (*Golder v. the United Kingdom*), пункти 28-36). Суд визнав право на доступ до суду невід'ємним аспектом гарантій, закріплених у статті 6 Конвенції, посилаючись на принципи верховенства права та запобігання свавіллю влади, що лежать в основі більшості положень Конвенції. Отже, пункт 1 статті 6 Конвенції гарантує кожному право на звернення до суду із позовом щодо його прав та обов'язків цивільного характеру [6]. Водночас Хартія застосовується на національному рівні у разі, коли держави-члени імплементують право ЄС або відступають від нього. Доступ до суду був предметом розгляду Суду ЄС зокрема у справах «Нора Бачо та Янош Іштван Віжничай проти Raiffeisen Bank Zrt» (*Nóra Baczó and János István Vizsnyiczai v. Raiffeisen Bank Zrt*), 12 лютого 2015 р., «Асоціація незалежних споживачів Кастильї і Леону проти Анунтіс Секундамано Еспанья SL» (*Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León v. Anuntis Segundamano España SL*), 5 грудня 2013 р., у яких Суд ЄС зазначив, що доступність може включати наявність судів із відповідною юрисдикцією, наявність тлумачення (судової практики), доступ до інформації та доступність судових рішень.

Варто зазначити різницю між застосуванням статті 47 Хартії основних прав ЄС, що включає право на доступ до суду, та статті 6 ЄКПЛ. Стаття 47 Хартії охоплює всі права та свободи, визначені правом ЄС, зокрема економічні, соціальні та культурні права, і не обмежується лише кримінальними обвинуваченнями чи цивільними правами та обов'язками, як це передбачено в статті 6 ЄКПЛ. Крім того, є різниця у сфері застосування права на ефективний засіб правового захисту між ЄКПЛ та Хартією. Стаття 13 ЄКПЛ гарантує право на ефективний засіб правового захисту у національному органі влади у випадку порушення прав, визнаних ЄКПЛ, і зобов'язує держави-члени ЄКПЛ забезпечувати цей захист на національному рівні. Водночас стаття 47 Хартії стосується всіх прав і свобод, гарантованих правом ЄС, але застосовується лише тоді, коли держави-члени імплементують норми права ЄС, та вимагає надання засобів правового захисту саме в судовому порядку.

Крім того, варто звернути увагу, що незважаючи на те, що права передбачені в статті 6 та 13 Конвенції закріплені в різних положеннях, науковці звертають увагу на існуючу загрозу автономії цих прав у судовій практиці ЄСПЛ. Це особливо стосується права на ефективний засіб правового захисту (стаття 13 Конвенції), «ефективність» якого часто вимірювалася через критерії гарантій належної правової процедури, що регулюються статтею 6 Конвенції, які начебто поглинали перше [7]. Так, у 2000 році у справі Кудла проти Польщі ЄСПЛ підтвердив, що у багатьох попередніх справах, коли ЄСПЛ визнав порушення п.1 ст. 6 ЄКПЛ, він не вважав за необхідне також ухвалювати рішення щодо супутньої скарги на підставі статті 13 ЄКПЛ, оскільки в таких обставинах стаття 6 вважалася *lex specialis* (спеціальною нормою) щодо статті 13 ЄКПЛ. Подібну тенденцію можна підтвердити і в нещодавніх рішеннях ЄСПЛ. Наприклад, у справі «Андрушко проти України» від 20 червня 2024 року, яка стосується відмови національних судів задовольнити позов заявника щодо компенсації витрат, понесених на придбання форми під час проходження військової служби, ЄСПЛ повторив, що стаття 6 грає роль *lex specialis* стосовно статті 13 Конвенції і вимоги статті 13 Конвенції поглинаються більш суворими вимогами статті 6 Конвенції, тому суд не розглядав скаргу за статтею 13 Конвенції [8].

Суд ЄС визнав право на ефективний доступ до судового захисту як загальний принцип права ЄС, посилаючись на прецеденти ЄСПЛ. Він спирався на конституційні традиції держав-членів та на статті 6 і 13 ЄКПЛ як основи для забезпечення права на ефективний захист у компетентному суді. У рішенні у справі *Costa v. ENEL* Суд ЄС зазначив, що Договір про функціонування ЄС «створив власний правопорядок, інтегрований у правові системи держав-членів... і обов'язковий для їхніх судів». Крім того, ефективний захист прав осіб пов'язаний з ефективним застосуванням права ЄС, адже громадяни ЄС виконують роль децентралізованих агентів, які сприяють реалізації норм права ЄС на національному рівні, доповнюючи контроль, здійснюваний Європейською комісією [9].

Як підсумок, відмінні завдання двох європейських наднаціональних судових систем не виключають ні їхньої взаємодоповнюваності, ні часом конкуренції, що прослідковується через співвідношення норм Конвенції та Хартії, практики їх застосування. Крім того, їхні сфери дії повинні поєднуватися з компетенцією національних судових органів. Відмінність у застосуванні статті 47 Хартії ЄС від статті 6 ЄКПЛ полягає в тому, що вона охоплює всі права та свободи, визнані правом ЄС, а не обмежується лише кримінальними чи цивільними справами. Також стаття 13 ЄКПЛ гарантує право на ефективний засіб правового захисту у випадку порушень прав, гарантованих ЄКПЛ, тоді як стаття 47 Хартії ЄС забезпечує таке ж право для всіх прав, захищених правом ЄС, навіть якщо ці права не охоплюються лише Хартією.

Список використаних джерел:

1. FRA, Handbook on European Law relating to access to justice, 2016. <https://fra.europa.eu/en/publication/2016/handbook-european-law-relating-access-justice>
2. Antônio Augusto Cançado Trindade, 'The Right of Access to Justice in the Inter-American System of Human Rights Protection' (2007) 17 IYIL 7.
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (*Golder v. the United Kingdom*), № 4451/70, 21 лютого 1975 р. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_086.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яношевич проти Швеції» (*Janosevic v. Sweden*), №34619/97, 23 липня 2002 р. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60628%22%5D%7D>
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Белеш та інші проти Чехії» (*Běleš și alții/Republica Cehă*), №47273/99, 12 листопада 2002 р. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60750%22%5D%7D>

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Абрамова проти України» (CASE OF ABRAMOVA v. UKRAINE), Заява № 41988/08, 18 грудня 2018 р. <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/09/06/20220906094530-55.pdf>

7. Pierre Schmitt. Access to justice and international organisations. The case of individual victims of human rights violations. (2017), 400 p.

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Андрушко проти України» (Case of Andrushko v. Ukraine)(Заява№45252/14),20червня2024р.<https://minjust.gov.ua/files/general/2024/07/03/20240703092955-36.pdf>

9. Case C-6/64, Judgment of the Court of 15 July 1964: Flaminio Costa v E.N.E.L. The Court of Justice of the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A61964CJ0006>

Панчук Ірина Олегівна,

*к.ю.н. старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
Навчально-науковий інститут права ім. І. Малиновського*

ПРАВОВА ОСВІЧЕНІСТЬ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Становлення громадянського суспільства пов'язане з рівнем залученості громадян до управління державою, їх самореалізацією у різних сферах громадського життя, їх здатністю співпрацювати для захисту своїх прав та інтересів. Розуміння необхідності відстоювати себе та свої права перед державою, а також бажання це робити виникає в першу чергу на ґрунті знань про різноманітні правові, політичні чи економічні процеси, які відбуваються у державі та суспільстві. Відсутність же правових знань призводить до процвітанню апатії, популізму, стереотипів та нігілізму серед населення, що в результаті лише підсилює корупцію та некомпетентність у владних колах.

У вітчизняній правовій науці є чимало праць, які розглядають питання правового виховання населення, формування високого рівня правової культури та правосвідомості. При цьому, лише окремі наукові роботи відступають від суто теоретичної рамки дослідження цих проблем, вносячи більш конкретні пропозиції. Окрім того, різноманіття досліджень у цій сфері зумовлює також деяку термінологічну невизначеність. Зокрема, як синоніми вживаються терміни права грамотність та права освіченість, права компетентність, права культура та правосвідомість, а також правове виховання та просвіта. У будь-якому разі, насправді такий понятійний плюралізм не видається нам суттєвою проблемою, адже основним завданням правової науки є пошук певної концепції, яку суспільство та держава змогли б взяти за основу формування ефективної політики у сфері підвищення правових знань населення.

Як пише Оніщенко Н., правову освіченість слід розуміти як засвоєння правових знань на певних етапах державно-правового розвитку у визначених темпорально-просторових координатах, а правову освіту – як єдину загальнодержавну систему усвідомлення ролі й дієвості права, вивчення чинного законодавства, яка охоплює всі верстви населення. Таким чином, права освіченість – це рівень правової освіти [1, с 36].

Сутність правової освіченості, на думку окремих вітчизняних дослідників, полягає передусім у тому, що особа знає свої конституційні права та обов'язки і відповідно до цього обирає той чи інший варіант поведінки, який не суперечить закону та характеризує її реальну підготовленість і можливість діяти зі знанням справи [2, С. 576]. Проте, таке трактування правової освіченості не зовсім відповідає потребам громадянського суспільства, яке є сферою активної реалізації людиною своїх інтересів, а не лише законслухняної поведінки. Постає питання – то якими ж знаннями в сфері права повинна володіти людина, щоб бути активним членом громадянського суспільства?

Для відповіді на це питання вважаємо за необхідне звернутися до визначення правової грамотності або ж правової освіченості, яке дає нам професор Д. Б. Уайт. Він зазначає, що це такий рівень компетентності в правовому дискурсі, який необхідний для того, щоб вести змістовне й активне життя в сучасному світі – сповненому різноманітних правових процесів і подекуди досить суперечливому. Юридична грамотність при цьому не означає вміння складати юридичні документи, або вирішувати юридичні справи, або розуміти усі нюанси державного управління, але передбачає розуміння коли і як звернутися до фахівців, які компетентні в усіх цих питаннях. При цьому, що важливіше, у своєму повсякденному житті юридично освічена людина може задовольняти та захищати свої інтереси: наприклад, у відносинах з орендодавцем або орендарем, у взаємодії з поліцією чи іншими органами державної влади. Юридична грамотність має давати людині змогу не лише слідкувати за новинами у юридичній сфері, але й оцінювати їх, а також ефективно здійснювати відповідальні громадянські обов'язки (наприклад, бути обраним присяжним для здійснення правосуддя чи представником шкільної ради) [3].

Це дає нам можливість зробити висновок про той мінімальний обсяг правових знань, якими має володіти активний, залучений до життя спільноти та до державного управління член громадянського суспільства. Очевидно, що ці знання в найзагальнішому вигляді повинні стосуватися основ правопорядку та публічного управління, основних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. В межах цих тем громадянин повинен бути достатньо обізнаний у досить широкому колі питань, починаючи від розуміння концепції права та його елементів і завершуючи знанням трудових прав людини і різних видів трудових договорів. Для того, щоб громадянське суспільство розвивалось та утверджувало свої позиції, його члени повинні розуміти і те що таке народний суверенітет, і водночас знати механізми формування місцевих бюджетів та бюджету держави.

Таким чином, кількість тих знань, якими повинна володіти кожна людина, для того щоб громадянське суспільство в Україні стало незмінною реальністю може видатись надмірною і недосяжною. Тим більше, що як показує практика, вітчизняна система освіти довела свою неефективність у сфері правової просвіти населення. Причинами цього стали як загальні для всієї вітчизняної освітньої сфери проблеми, так і відсутність сучасних загальнодержавних стандартів правової просвіти. Одним з найновіших правових актів у цій сфері є Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, що затверджена Кабінетом Міністрів України у 2018 році. Одним з стратегічних напрямів громадянської освіти за цим документом є саме правова освіта громадян, зокрема в частині розуміння та вміння реалізовувати власні права та обов'язки. Однак вказана Концепція має дуже загальний та програмний характер, як і деякі прийняті на її основі акти, на що власне і вказує її назва [4].

При цьому, не можна заперечувати і певних здобутків в сфері підвищення правової освіченості населення в Україні. Так, силами окремих громадських організацій, ЗМІ, міжнародних організацій ініційовано запуск таких освітніх онлайн платформ як EdEra, Prometheus, Гурт, Цент «ЮрФем: освіта» та інші, які пропонують різноманітні курси, програми, відеоуроки та вебінари на правову тематику. Окрім того, на сьогодні правопросвітньою роботою досить успішно займаються також юридичні клініки при навчальних закладах, які здійснюють підготовку фахівців за напрямом «Право». Втім, незважаючи на доволі високу ефективність роботи таких суб'єктів, вона наразі не має системного характеру і охоплює досить обмежене коло осіб, переважно молодь.

Навряд чи таку фрагментарну правову освіту можна назвати достатньою для формування громадянського суспільства в Україні, особливо в умовах війни. Звичайно, вирішення проблем системи освіти в цілому призведе і до підвищення якості правової просвіти. Проте, зворотній зв'язок у цьому контексті є не менш важливим: правова освіченість громадян дозволить їм активувати інструменти громадянського суспільства у питаннях сприяння ефективній реалізації права на освіту для кожного. Відомо, що особа реалізує своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. І кожен з цих рівнів сьогодні потребує фундаментального перегляду щодо стандартів правової освіти населення, суб'єктів її забезпечення, інструментів та ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Оніщенко Н. Правова освіченість у контексті рівнів правової освіти / Н. Оніщенко. Віче. 2012. № 23. С. 35–37.
2. Теорія держави і права. Академічний курс / ред. О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
3. White, James Boyd. The Invisible Discourse of the Law: Reflections on Legal Literacy and General Education. U. Colo. L. Rev. 54 (1983): 143-59. URL: <https://repository.law.umich.edu/articles/2113/>
4. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти: розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>

Хмарук Тарас Віталійович,

*аспірант Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»,
секретар Острозької міської ради Рівненської області*

ЗНАЧЕННЯ ОКРЕМОЇ ДУМКИ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК СПЕЦИФІЧНОГО АКТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ

Стаття 149 Конституції України гарантує незалежність і недоторканність судді Конституційного Суду України [1]. Саме з принципу незалежності як гарантії професійної діяльності судді впливає можливість судді висловлювати свою окрему думку у випадку, якщо в ході обговорення рішення та його ухвалення не було усунуто розбіжності в думках суддів та суддя не погоджується з прийнятим рішенням або з його аргументацією.

Порядок прийняття та публікації окремих думок суддів Конституційного Суду України врегульовано Законом України «Про Конституційний Суд України» (далі – Закон) та Регламентом Конституційного Суду України, згідно з якими суддя Конституційного Суду України, який підписав рішення, висновок Конституційного Суду України, має право, незалежно від того, голосував він «за» чи «проти» прийняття рішення або надання висновку, у строк 12-ь робочих днів від дня голосування викласти у письмовій формі свою окрему думку у справі, що без зволікання оприлюднюється разом з рішенням чи висновком. Будь-яке інше більш детальне нормативне регулювання інституту окремої думки в конституційному судочинстві відсутнє [2; 3].

Зрозуміло, що мотиви прийняття окремої думки суддею у випадку, коли він голосував «за», та у випадку, коли він голосував «проти» прийняття рішення, є різними. З огляду на це окремі думки поділяють на два види: ті, які в цілому підтримують рішення суду, проте містять незгоду з мотивувальною частиною рішення (коли суддя голосував «за» прийняття рішення), та ті, які виражають незгоду як з аргументами суду, так і з самим рішенням (коли суддя голосував «проти»). Першу категорію науковці визначають як окрему думку згоди (*concurring opinion, concurrence*), а другу – як окрему думку незгоди (*dissenting opinion, dissent*) [4, с. 164].

Саме на підставі вищезазначеного критерію згоди / незгоди з рішенням, висновком суду, вчені й дають визначення поняттю окремої думки судді Конституційного Суду України. Так, згідно позиції Д. Д. Липак окрема думка судді є процесуально-правовою формою викладу незгоди одного із суддів із рішенням суду загалом або викладенням обставин, що доповнюють мотивовану частину рішення (висновку), та спрямована на заперечення, уточнення або обґрунтування висновків і рішень суду [5, с. 134]. Отже, окрема думка судді Конституційного Суду України фактично являє собою специфічний акт конституційної юстиції, який містить лише висловлення особистої позиції судді у справі, не породжуючи при цьому юридичних наслідків.

Перевагою існування інституту окремої думки є те, що вона допомагає зберегти фаховий авторитет судді, оскільки дозволяє йому не ототожнювати прийняте рішення з його власною позицією та таким чином «реабілітуватись» в очах громадян і суспільства загалом за не надто виважене чи обґрунтоване рішення. Така функція окремої думки є важливою з огляду на те, що з самого рішення Конституційного Суду неможливо встановити результат волевиявлення кожного з суддів.

Виражаючи в окремій думці власний погляд, варіант вирішення справи, суддя Конституційного Суду України бере на себе неабияку відповідальність, усвідомлюючи, що ставить, можливо, під сумнів кваліфікацію колег. Але, водночас, це стимулює інших суддів у складі колегії належним чином (повно, доступно, зрозуміло) аргументувати позицію, покладену в основу рішення; мінімізує можливість допущення судових помилок. Тому інститут окремої думки судді різко підвищує індивідуальну відповідальність кожного судді при колегіальному вирішенні справи. У даному аспекті слід також окремо зауважити, що окрема думка повинна конкретно виявляти недоліки рішення, маючи на меті чітку перспективу їх усунення та недопущення в майбутньому.

Контраверсійним аспектом функціонування інституту окремої думки є необхідність забезпечення колегіальності серед суддів. Адже природньо, що при прийнятті рішення судді повинні керуватися духом кооперації та співпраці. Разом з тим, можна констатувати, що де функціонує інститут окремої думки, меншість суддів припиняють брати участь в обговоренні як тільки виявляється, що більшість не розділяє їхню точку зору. Як наслідок, вони не роблять свого внеску в остаточне рішення суду з метою покращення його якості, натомість фокусуючись на написанні окремої думки, яка б стала відомою публіці.

Проте, хоча й існує побоювання з приводу того, що можливість судді опублікувати згодом свою думку зменшує його активність під час обговорення рішення, факти вказують на протилежний висновок. Зокрема, можливість висловлення окремої думки сприяє колегіальності шляхом зменшення ризику того, що у меншості суддів може розвинутися почуття фрустрації, оскільки вони не мають можливості висловити свою незгоду з думкою більшості.

До переваг окремої думки також слід відносити її вплив на покращення діалогу з суспільством, органами державної влади тощо. До того ж окремі думки також становлять науковий інтерес для вчених та практиків, оскільки досліджуються разом з рішеннями Конституційного Суду України в наукових статтях, дисертаціях, монографіях, тощо. Тексти окремих думок активно використовуються у навчальному процесі в юридичних вузах. Окремі думки аналізуються і самими судьями Конституційного Суду України під час розгляду справ з аналогічних питань.

Отже, не зважаючи на побічні вигоди одноголосного прийняття рішень Конституційним Судом України, позитивні аспекти існування інституту окремої думки значно їх перевищують – зокрема, кожна з «вигод» одноголосних рішень може бути спростована «вигодою» можливості суддів публічно висловити незгоду з рішенням більшості. Наприклад, твердження про те, що відсутність окремих думок дозволяє зберегти авторитет суду та його рішень правильне лише частково. В довгостроковій перспективі, при зміні з тих чи інших причин правових позицій суду, наявність окремих думок може зберегти авторитет суду, «виправдовуючи» прийняття протилежних рішень. Крім цього, необхідність захисту судді від політичного тиску через унеможливлення розкриття його особистої позиції щодо прийнятого рішення не може переважати над принципом незалежності судді та його правом на свободу думки та слова. Більше того, той факт, що рішення суду не містить конкретних результатів голосування «за» та «проти» рішення, вже є достатнім засобом захисту судді від зовнішнього тиску.

Окрім того, окрема думка, як зазначалося, сприяє прозорості здійснення конституційного судочинства, що безпосередньо впливає на легітимність Конституційного Суду України, а також може слугувати каталізатором внесення змін до законодавства та своєрідним «плацдармом» для зміни правових позицій суду.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96D0%B2%D1%80/conv#Text> (дата звернення 20.10.2024).
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19/conv#Text> (дата звернення 20.10.2024).
3. Про Регламент Конституційного Суду України: Постанова Конституційного суду України від 22.02.2018 № 1-пс/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#n396> (дата звернення 20.10.2024).
4. Laffranque J. Dissenting Opinion and Judicial Independence. *Juridica International*. 2013. № VIII. P. 162-172.
5. Лилак Д. Д. Інститут окремої думки в конституційному судочинстві (порівняльний аналіз). *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4-5. С. 131-139.

Ткачук Катерина Олександрівна,

аспірантка кафедри теорії та історії держави і права

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВОЛОНТЕРСТВА

Сьогодні волонтерство є невід'ємною частиною життя кожного українця. Воно об'єднало всіх громадян у допомозі іншим.

Для дослідження питання становлення інституту волонтерства в Україні, потрібно перш за все дати визначення цьому поняттю. У Законі України «Про волонтерську діяльність» дано визначення волонтерської діяльності, отож «волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [1].

14 вересня 1990 року, в Парижі був прийнятий один міжнародний акт, – на XI Всесвітній конференції Міжнародної Асоціації добровільних зусиль. Цей акт – Загальна Декларація про волонтерську діяльність, яка дає своє визначення поняттю. Згідно Паризької Декларації, волонтерство – це добровільний вибір, що відображає особисті погляди і позиції; це активна участь громадянина в житті суспільства, що виражається зазвичай спільною діяльністю в межах різних асоціацій. Волонтерство сприяє поліпшенню якості життя, особистому процвітанню й поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху будівництва справедливого й мирного суспільства, більш збалансованому економічному й соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і професій. Також у цьому акті зазначені визначальні принципи волонтерського руху, серед яких: – надання особистих або організованих послуг; – перетворення волонтерства на елемент особистого розвитку, набуття нових знань і навичок [2].

Волонтерство є частиною кожного громадянського суспільства, яке потребує правового регулювання. Найпершим нормативно-правовим актом, який був прийнятий в Україні був Закон України «Про волонтерську діяльність» 19 квітня 2011 року, у якому поняття «волонтер» та «волонтерська діяльність», види, статус волонтерської діяльності та волонтерської організації. Волонтерська діяльність в Україні регулюється не лише визначеним законом, а й Конституцією України, Загальною Декларацією Прав Людини (1948 р.) та Міжнародною Конвенцією про права дитини (1989 р.) тощо.

Також у січні 2001 року в Нідерландах (м. Амстердам) Міжнародною радою директорів Міжнародної Асоціації Волонтерських Зусиль на XVI Всесвітній конференції волонтерів прийнята Загальна декларація про волонтерську діяльність.

В ній зафіксовані основні принципи діяльності волонтерів та волонтерських організацій: 1) визнання права на закріплення за всіма чоловіками, жінками та дітьми, незалежно від їхньої раси, віросповідання, фізичних особливостей, відповідного соціального та матеріального становища; 2) поважання гідності й культури всіх людей; 3) надання допомоги, безкоштовних послуг особисто чи організовано в дусі партнерства та братерства; 4) визнання рівної важливості особистих і колективних потреб, сприяння їх забезпеченню; 5) перетворення волонтерства на елемент набуття нових знань і навичок, удосконалення здібностей, стимулюючи при цьому ініціативу та творчість людей, надаючи кожному можливість бути творцем, а не користувачем, спостерігачем.[3]

Важливим внеском у регулювання волонтерської діяльності в Україні стало розроблення Проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» № 7363 від 10.05.2022 року.

Головними доповнення даного законопроекту стало: значне розширення напрямів діяльності волонтерів в умовах війни та подолання наслідків військової агресії росії проти України, а також визначено, що «Державна підтримка волонтерської діяльності може здійснюватися шляхом: надання правової, організаційної, методичної, інформаційної допомоги волонтерам, організаціям та установам, що залучають волонтерів до провадження волонтерської діяльності на території України, розроблення

та імплементації загальнодержавних цільових програм з підтримки розвитку волонтерства; надання інших видів державної підтримки відповідно до законодавства» [4].

Сьогодні волонтерство в Україні стало рушійною силою, яка підтримує країну і кожного українця зокрема у такий складний для всі нас час. Воно об'єднує людей навколо спільної мети, демонструє готовність допомагати. Волонтерство вже стало невід'ємною частиною життя кожного українця та відображає силу, стійкість і згуртованість народу в найскладніші часи.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про волонтерську діяльність» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.
2. Загальна декларація волонтерів, прийнята на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів. *Права людини: навч. посіб.* К.: Просвіта, 2002. С. 67-80.)
3. Загальна декларація про Волонтерську діяльність. URL: <http://dyvensvit.org/articles/2018.html>.
4. Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-IX#Text>.

Мельников Олександр Олександрович,
аспірант Національного університету «Острозька академія»,
помічник судді Північно-західного апеляційного господарського суду

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИСДИКЦІЇ СПОРІВ, СТОРОНОЮ В ЯКИХ Є ПЛАТНИК ПОДАТКІВ, СТОСОВНО ЯКОГО ПОРУШЕНО СПРАВУ ПРО БАНКРУТСТВО

Принцип верховенства права закріплено в статті 8 Конституції України [5]. Дотримання фундаментального принципу є проявом ідеології справедливості та самої ідеї права.

Так, у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція) гарантовано право на справедливий суд [2]. Невід’ємною частиною задля реалізації даного права полягає зокрема у тому, що виключно орган, до компетенції якого належить право вирішувати відповідний спір, слід уважати уповноваженим (суд, встановлений законом).

Наявність юрисдикційних конфліктів між національними судами України є актуальним питанням. Дане підтверджується рішеннями Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ), зокрема у справі «Шестопалова проти України» від 21.12.2017 [10], справі «Буланов та Купчик проти України» від 09.12.2010 [9].

Створення спеціалізованих судів та наявність процесуального законодавства в Україні мало б на перший погляд вирішити невизначеність у розмежуванні юрисдикцій між судами, однак слід констатувати наявну протилежну тенденцію. Наприклад, у 2018 році Велика Палата Верховного Суду (надалі – ВПВС) розглянула 863 справи щодо питань порушення судами першої та/або апеляційної інстанцій правил юрисдикційності спору. У 2019 році розглянуто 1358 справ, що у відсотковій проекції становить 94% від загальної кількості розглянутих справ [6].

Відтак проблема розмежування юрисдикцій між судами в Україні є важливим питанням, адже неправильне застосування норм процесуального права позбавляє особу ефективного національного засобу юридичного захисту, що неприпустимо в силу положень статті 13 Конвенції [2].

Згідно зі статтею 7 Кодексу України з процедур банкрутства (надалі – КУзПБ) та усталеною судовою практикою, метою і завданням розгляду справ позовного провадження у межах справи про банкрутство полягають у тому, що даний розгляд справ повинен перебувати у взаємозв’язку із метою та завданнями, які закладені в основу реалізації судових процедур банкрутства [4].

Задля дотримання вищезазначеного балансу в судовій практиці запроваджено принцип концентрації, яким передбачено, що всі судові провадження стосовно боржника слід розглядати в межах справи про банкрутство.

Актуальною проблемою є визначення юрисдикції спорів, стороною в яких є платник податків, стосовно якого порушено справу про банкрутство.

Так, згідно з частиною 2 статті 7 КУзПБ, господарський суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, у межах цієї справи вирішує всі майнові спори, стороною в яких є боржник.

У той же час згідно пункту 8 частини 1 Господарського процесуального кодексу України (надалі – ГПК України) визначено, що до компетенції юрисдикції господарських судів відносяться підвідомчі справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство [1].

Водночас відповідно до пункту 14.1.7 статті 14 Податкового кодексу України (надалі – ПК України) оскарження рішень контролюючих органів, а саме оскарження платником податку податкового повідомлення-рішення про визначення сум грошового зобов’язання платника податків або будь-якого рішення контролюючого органу в порядку і строки, встановлюються цим кодексом за процедурами адміністративного оскарження, або в судовому порядку [7].

Зазначене підтверджується і статтею 1 Кодексу адміністративного судочинства України (надалі – КАС України), якою визначено, що кожна особа має право в порядку, установленому цим кодексом,

звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси [3].

Ураховуючи наявну колізію щодо визначення суду, уповноваженого розглядати зазначену категорію спорів, із метою формування єдиної правозастосовчої практики, ВПВС у постанові від 01.11.2023 у справі №908/129/22 (908/1333/22) виснувала, що КУзПБ та ПК України є спеціальними кодексами в частині розгляду окремих видів спорів. Господарські спори (зокрема спори про банкрутство) розглядаються господарським судом за правилами ГПК України з урахуванням особливостей, які визначає КУзПБ. Водночас окремі види адміністративних спорів (зокрема, які виникають з податкових спорів) належать до компетенції адміністративного суду за правилами КАС України з урахуванням особливостей, які визначає ПК України [8].

Відтак спори, що виникають з податкових правовідносин належать до компетенції саме адміністративної юрисдикції з огляду на те, що оскарження боржником (платником податків) рішень, дій чи бездіяльності контролюючого органу навіть у разі порушення провадження у справі про банкрутство та визнання такого боржника банкрутом стосуються в першу чергу перевірки законності дій суб'єкта владних повноважень, що як наслідок, свідчить про наявність публічно-правового характеру спору. Відтак зазначена категорія спорів підлягає вирішенню в порядку адміністративного судочинства.

Норми, які визначають предметну юрисдикцію суду встановлюються базовими процесуальними кодексами – ГПК України, ЦПК України, КАС України, а не будь-якими іншими кодифікованими актами, у тому числі з процедурних питань.

Відтак слід виснувати, що усталений підхід застосування принципу концентрації судових проваджень стосовно боржника у межах справи про банкрутство згідно приписів ст. 7 КУзПБ повинен застосовуватися із детальною перевіркою та урахуванням норм процесуального законодавства (зокрема ГПК України, КАС України та ЦПК України) задля правильного визначення суду, який уповноважений розглядати відповідну категорію спорів. Адже неправильне застосування вищезазначених норм порушує принцип верховенства права, зокрема права особи на справедливий суд та права на ефективний засіб правового захисту.

Отже, спори щодо оскарження дій чи рішень податкового органу, стороною яких є платник податків, стосовно якого порушено справу про банкрутство слід розглядати в порядку адміністративного, а не господарського судочинства.

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
2. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
4. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>.
5. Конституція України від 28.06.1996. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Підходи Великої Палати Верховного Суду до визначення юрисдикційності спорів від 24.03.2020. *Судово-юридична газета*. URL: <https://bit.ly/3as715y>.
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
8. Постанова Великої Палати Верховного суду від 01.11.2023 у справі №908/129/22 (908/1333/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904850>.
9. Рішення у справі «Буланов та Купчик проти України» від 09.12.2010 (Заяви №№ 7714/06 та 23654/08). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_664#Text.
10. Рішення у справі «Шестопалова проти України» від 21.12.2017 (Заява № 55339/07). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c61#Text.

Мусій Олег Ігорович,

*аспірант Навчально-наукового Інститут права імені І. Малиновського (третій рік),
фахівець з питань енергетики в проєкті «Справедлива трансформація вугільних регіонів
та зелене відновлення енергетичного сектору України», Німецьке товариство міжнародного співробітництва GIZ*

ВІДНОСИНИ ДЕРЖАВИ ТА ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ ГРОМАДЯН: ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ІНСТРУМЕНТІВ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Військовий обов'язок є важливим елементом громадянських обов'язків для мешканців багатьох держав світу, хоча підходи до нього відрізняються у різних країнах. Часто наявність військового обов'язку залежить від статі та віку громадянина держави. До прикладу, у Швейцарії, Фінляндії та багатьох інших країн Європи військова служба є обов'язковою для всіх чоловіків від 18 років, жінки можуть служити у війську на добровільній основі. У європейських країнах середній строк проходження служби у війську коливається від 6 місяців до одного року. У багатьох країнах, які відчувають військову загрозу зі сторони своїх сусідів цей строк є більший і триває більше двох років. У деяких країнах строк військової служби залежить від рівня освіти особи, до прикладу у Єгипті від може становити від 1 до 3 років. Багато західних держав відмовились від загальнообов'язкової військової служби, адже вважають її не ефективною та запровадили професійні контрактні армії, такий підхід застосовують, зокрема Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Канада, тощо.

Військовий обов'язок громадян полягає у виконанні ними завдань, пов'язаних із захистом держави, може включати призов на військову службу та службу у Збройних силах, а також обов'язок сприяти обороні держави у випадку військової загрози. Регулювання цих відносин визначено положеннями Конституції України та інших нормативно-правових актів. Відповідно до статті 65 Конституції України, Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону [1]. Варто відмітити те, що ця норма Конституції не говорить, що військовий обов'язок діє лише для чоловіків, адже законодавець вживає фразу «є обов'язком всіх громадян України», проте деталізація цієї норми знаходить своє відображення у інших законах та нормативно-правових актах.

Коли ми говоримо про військовий обов'язок громадян України, то варто підкреслити те, що мова йде не одразу про безпосередню службу у Збройних силах України. Коли ми говоримо про виконання військового обов'язку зі сторони громадян, то його умовно можна розділити на чотири етапи:

Перший – це підготовка громадян до військової служби, відповідно до п.1 ст. 8 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу», до цього етапу виконання військового обов'язку громадянами належить національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання [2]. Також сюди належить можливість здобуття громадянами військової освіти різного рівня.

Другий етап – це військовий облік, що передбачає обов'язок реєстрації громадян призовного віку. Відповідно до п.2 ст. 14 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу», взяття громадян України на військовий облік призовників здійснюється у районних (міських) територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки за місцем проживання та проводиться з метою визначення наявних людських ресурсів, ступеня їх придатності до військової служби, встановлення освітнього рівня, здобутої спеціальності або професії, рівня фізичної підготовки, вивчення особистих якостей [2].

Наступним етапом призов на військову службу, що передбачає набір громадян в добровільному порядку (за контрактом) або ж примусово (шляхом призову і направлення) на військову службу до підрозділів Збройних сил України. І тут ми бачимо в Україні перехідну систему військової служби, що поєднує загальний військовий обов'язок громадян та професійну військову службу за контрактом.

Наступним етапом є безпосереднє проходження військової служби громадянами України у підрозділах Збройних сил.

Взаємодія держави та громадян є завжди важким завданням. З метою полегшення комунікації з громадянами та забезпечення реалізації ними прав держава запроваджує різного роду сервіси, зокрема й електронні, наприклад державний сервіс «Дія». З початком повномасштабного вторгнення країни-терористки на територію України у лютому 2022 року, держава Україна стикнулася з проблемою оновлення системи військового обліку, а також зміни підходів до комунікації держави з військовозобов'язаними громадянами. Адже якісна комунікація в час повномасштабного вторгнення є стратегічно важливою для держави. З цією метою Міністерство оборони України, спільно з Міністерством цифрової трансформації розробило дві платформи «Оберіг» та «Резерв+», що стали аналогами системи «Дія», проте для військовозобов'язаних.

Система «Оберіг» – це Єдиний електронний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів. «Оберіг» став аналогом для архівів територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, що спростило процес військового обліку, зробило його більш прозорим, адже тепер кожна зміна статусу військовозобов'язаного відображається в реєстрі за електронним підписом особи, що внесла відповідні зміни. Також нова система дала змогу зменшити кількість помилок внаслідок людського фактору і заощадити ресурси держави та людини завдяки цифровізації. Єдиний електронний реєстр «Оберіг» модернізували за підтримки Європейського Союзу в межах проєкту EU4DigitalUA, що впроваджує естонська Академія електронного управління [3].

«Резерв +» є мобільним застосунком для військовозобов'язаних громадян, в якому вони можуть оновити всі дані про себе, також ознайомитись зі всіма даними, якими володіє держава щодо них (Прізвище, ім'я, по батькові, вид військового обліку та категорію, дату народження, інформацію про наявність відстрочки, бронювання та дату їх закінчення, постанови та дати військово-лікарської комісії, військове звання, код і найменування військово-облікової спеціальності, РНОКПП, унікальний номер у системі «Оберіг» (що теж є новацією в процесі цифровізації військового обліку), ТЦК та СП, де особа перебуває на обліку, та чи перебуває ця особа на обліку чи в розшуку, тощо).

Електронні система поступово починають витіснити паперові документи, проте законодавець у жодному нормативно-правовому акті не визначив верховенство даних з електронних реєстрів над паперовими документами. Але багато військовослужбовців, військовозобов'язаних та простих громадян стикаються з проблемами, що державні органи, зокрема правоохоронні не беруть до уваги паперові версії документів, а лише інформацію з державних електронних реєстрів, що є грубим порушенням норм Конституції та законів України.

Наприклад, військовозобов'язаний чоловік мав бронювання, припустимо до 28 липня, Кабінет Міністрів України зважаючи на перевантаження державних органів, автоматично продовжив бронювання таких осіб на три місяці своєю постановою, проте через неналежне адміністрування державного реєстру, відповідна інформація не відображається в системі «Оберіг» та у застосунку «Резерв+». Тоді військовозобов'язаний громадянин вирушає у відрядження з усіма необхідними документами (закордонним паспортом, наказом про відрядження, витягом з наказу Міністерства економіки про бронювання військовозобов'язаних, Постановою Кабінету Міністрів України про продовження строків бронювання ще на три місяці, тощо). Проте, діставшись до пункту пропуску на державному кордоні, при перевірці документів цей чоловік отримує відмову в перетині кордону і причиною є лише відсутність відповідних даних у системі «Оберіг». Виходить, що запровадження зручних електронних сервісів, які зазвичай мають похибку в роботі призводять до порушення конституційних прав громадян. Тоді державні та правоохоронні органи пояснюють це тим, що є внутрішні роз'яснення по їхнім структурам щодо верховенства електронних сервісів і на жаль, тоді всі забувають про верховенство права та норми Конституції, які є нормами прямої дії.

Військовий обов'язок сприяє укріпленню обороноздатності країни і є важливою частиною національної безпеки. Електронні сервіси дають змогу робити взаємодію держави та громадян більш прозорою, відкритою, а також зручною. Проте держава водночас зобов'язана забезпечувати права громадян, зокрема через підтримку їх соціального захисту, здоров'я та правового захисту. А також державні органи постійно повинні працювати в межах та у спосіб визначених Конституцією та законами України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №30: станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про військовий обов'язок та військову службу: Закон України від 19.06.1992 №27: станом на 30.10.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 №44: станом на 07.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
4. Що таке реєстр «Оберіг» і для чого він потрібен. Міністерство оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2024/03/18/shho-take-reestr-oberig-i-dlya-chogo-vin-potriben/>
5. Вікторія Осіпова. 10 запитань про «Оберіг»: хто матиме доступ до даних і як їх верифікуватимуть. DOU. URL: <https://dou.ua/lenta/interviews/register-oberig-blitz/>
6. Інструкція з користування застосунком Резерв+. Міністерство оборони України. URL: <https://reserveplus.mod.gov.ua/guide/>
7. Резерв+. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%B2%2B>

Українець Микола Петрович,

аспірант кафедри державно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

У попередній праці «Acquis communautaire («акі комунітер») та нова концепція суверенітету України в контексті глобалізації та євроінтеграції» [1, с. 35-36] йшлося про проблему часткової добровільної передачі державного суверенітету наддержавним утворенням, яка спровокувала дискусію щодо руйнування суверенітету (десуверенізації), появу нових концепцій державного суверенітету, серед яких: «об'єднаний суверенітет», «розподілений суверенітет», «обмежений суверенітет», «пізній суверенітет», «пост-суверенітет», «кооперативний суверенітет», змішаний суверенітет [2, с. 54].

Серед прихильників подібних концепцій виражаються думки про «розмивання», «ерозію», «девальвацію» статусу суверенної держави та послаблення централізованих інститутів державної влади в процесі взаємодії з наддержавними утвореннями.

Звісно, процеси глобалізації призводять до відповідної конвергенції держав, разом з цим, автор Кузенко У. І. приходять до висновку про те, що в сучасних умовах суверенітет зазнає істотних впливів глобалізаційного характеру, проте він не втрачає політико-правової цінності, а залишається важливим складником характеристики держави і державної влади. Вступаючи до міжнародних чи міждержавних об'єднань, держава не передає їм суверенітет. Ідеться тільки про передачу відповідних суверенних прав для досягнення спільних економічних, екологічних та інших цілей, точніше кажучи, про передачу права на здійснення відповідних функцій [3, с. 19].

Глобалізація спонукає національні уряди делегувати до міжнародних інституцій свої суверенні повноваження, зберігаючи при цьому роль вищого правового, політичного й морального авторитету. Процес євроінтеграції має наслідком не стільки обмеження державного суверенітету окремих країн, а й делегування ними окремих своїх повноважень наднаціональним інституціям [4, с. 790].

Подібні діаметрально протилежні погляди обумовлюють необхідність поглибленого вивчення та оцінки зазначених інституцій та процесів.

Пропонуємо експериментально використати індуктивний метод дослідження, в тому числі з проведенням паралелей із суміжних сфер знань.

Перш за все слід виходити з факту, що держава як соціальний інститут, який здійснює управління суспільством, штучно утворене саме з цією метою та є вторинним по відношенню до її народу.

Первинним джерелом влади є народ, але й суспільство та народ мають структурну одиницю, яка у законодавстві виражена як фізична особа чи людина у загальному значенні. Саме людина наділена первинними правами, є центром інтересу та мети утворення держави як такої.

Не варто нівелювати того, що інколи суспільний інтерес знаходиться вище інтересу окремої особистості, однак, все ж саме права людини є основою конституцій практично усіх державних утворень.

У Конституції України прямо зазначено, що саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Разом з цим народ – поняття, що вживається у різних значеннях та не обмежується виключно громадянством держави. Варто зауважити, що за аналогією з людиною, яка має власну правосуб'єктність, держава набуває таку правосуб'єктність через отримання суверенітету.

Отримання суверенітету – це полігранний процес, який не пов'язаний виключно з набуттям атрибутів та ознак держави. Історія має безліч прикладів утворення квазідержав, які хоча і відповідають теоретичним аспектам, проте державами не є. Звісно, громадяни, піддані чи учасники таких утворень можуть досить тривалий час проживати на території та за законами такої квазідержави, однак права бути повноцінними учасниками міжнародних відносин не набувають.

У свою чергу державний суверенітет – це самостійність, повнота й неподільність влади держави в межах її території та незалежність і рівноправність її у зовнішніх зносинах [5].

Таким чином, державний суверенітет за своєю правовою природою виникає на підґрунті прав людини, а в широкому виразі межує з суверенними правами інших держав, а отже, суверенітет не обмежений кордонами його держави.

Фактично без визнання суверенітету міжнародною спільнотою держава не набуває статусу його учасника, що, як наслідок, свідчить про неможливість діяти на міжнародній арені.

контексті сьогодення важко уявити будь-яку державу, яка не є чи не прагне бути учасником зовнішніх відносин, проте саме така участь досить часто оцінюється як десуверенізація, обмеження, змішування, розмивання, ерозія чи девальвація.

Переконані, що недооцінювати значимість такого впливу на державний суверенітет не слід, разом з цим, пропонуємо поглянути на питання під іншим кутом зору.

Передусім, суверенітет як елемент демократичної держави та влади повинен відповідати інтересам та волі її народу.

Як згадувалось вище, процеси глобалізації та інтеграції до наддержавних утворень призводять до конвергенції держав, що прямо впливає на практично всі сфери суспільних відносин народу та реалізації його суверенних прав.

До прикладу, гармонізація законодавства з ЄС переважно передбачає прийняття сотень нормативних актів, що інколи докорінно змінює законодавство держави, а участь міжнародних організацій у прийнятті управлінських рішень, кадрової політики оцінюється як прямий вплив на виконавчу владу, часткова чи повна втрата самостійності, а отже, суверенітету.

Слід зауважити, що надати оцінку, чи має місце делегування, чи, навпаки, деструктивні зміни, тотожні до повної чи часткової втрати суверенітету, зокрема можливо за такими ознаками:

- чи вільним є вступ до такого союзу чи організації;
- чи вільним є вихід з нього;
- чи не втрачає держава права контролю та втручання у випадку порушення прав народу;
- чи діє союз чи організація від імені його учасників та в його інтересах.

У приватному праві досить поширеним є договір доручення. У випадку, якщо представник діє всупереч інтересам довірителя чи з перевищенням повноважень, такий договір може бути розірваний. За такої аналогії фізична особа, що делегувала власні права чи повноваження представнику, не позбавлена права діяти самостійно чи припинити таке представництво.

Масштабування такої моделі можливо як за аналогією об'єднання юридичних осіб в асоціації чи корпорації, так і на міждержавному рівні – у союзи чи організації.

У зв'язку з цим, здійснення представницьких функцій на міждержавному рівні та в інтересах держав-учасників для досягнення спільних цілей, відповідним наддержавним утворенням не є безумовно послабленням чи втратою таких суверенних прав.

Третьою стороною цього питання є невідворотність процесу глобалізації. Це як з глобальним потеплінням. Подобається це міжнародній спільноті чи ні, якщо не об'єднати зусилля, нічого не змінити.

Список використаних джерел:

1. Українець М. П., «Acquis communautaire («акі комунітер») та нова концепція суверенітету України в контексті глобалізації та євроінтеграції». *Малиновські читання*. Острог, 2023. 104 с.
2. Майніна М. С. : Особливості реалізації державного суверенітету в Європейському союзі: дис. доктора філософії : 21.10.22. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2022. 226 с.
3. Кузенко У. І., Трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації: загальнотеоретичний аспект. *Право і суспільство*. 2016. № 6, частина 2. С. 19.
4. Саракуца М. О. Поняття та зміст державного суверенітету: визначення, становлення, розвиток. *Форум права*. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2010. № 4. С. 790.
5. Шемшученко Ю. Державний суверенітет і права держава (до 20-річчя Декларації про Державний суверенітет України). *Віче*. 2010. № 16. С. 2-3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2010_16_2.

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ
ДИСЦИПЛІН**

Храмцов Олександр Миколайович,

*д.ю.н. професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ІСТОРИЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ (СТАТТЯ 435-1 КК УКРАЇНИ)

Дослідження питання доцільності і соціальної обумовленості появи норми про кримінальну відповідальність за образу та погрозу військовослужбовцю є неможливим без використання історичного методу. Він дозволяє з'ясувати сутність об'єкту, який досліджується використовуючи аналіз його історичного розвитку та історичного розвитку наукових поглядів на нього.

Слід одразу наголосити, що в такому вигляді норма, яка досліджується з'явилася лише в законодавстві про кримінальну відповідальність України зразка 2001 року. Але кримінальна відповідальність за образу різних осіб нараховує значний історичний період.

Перші згадки про відповідальність за образу честі стосуються епохи Київської Русі. Але в цей період не мала місце окрема відповідальність за образу військового (дружинника). Так Руська Правда вже передбачала образу честі, але лише у формі дії, а не слова. Як зазначає Я. Падоха, такі правопорушення фактично збігалися з правопорушеннями проти здоров'я особи [1, с. 17].

Такі правопорушення були відомі і Уставу князя Ярослава про церковні суди. Честь та гідність особи знаходилися під охороною і Військових уставів Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Так стаття 9 Уставу Володимира встановлювала відповідальність за образу лайкою та наклепом.

Норми законодавства про відповідальність за кримінальні правопорушення проти честі та гідності містилися і в литовських статутах в редакціях 1529, 1566 та 1588 років. Але це стосувалося перш за все шляхтичів. Сучасні дослідники цього питання наголошують, що честь і похідна від неї добра слава визнавалися базовими поняттями шляхетського соціуму [2, с. 26].

Соборне уложення 1649 року закріпило саме становий характер захисту честі. Воно містило аж 73 статті, які встановлювали відповідальність за образу словом в залежності від соціального статусу потерпілого.

Вперше безпосередньо образа військового визначається у Артикулі військовому Петра I. В артикулі 151 вказується, що якщо офіцер про іншого буде говорити так, щоб його добре ім'я обляти і знищити повинен перед судом заявити, що збрехав та отримає півроку тюремного засудження.

Образа була відома і звичаєвому праву Запорізької Січі. Дослідники цього питання наголошують, що образою було виривання чуба, за що винний платив скривдженому п'ять карбованців [3, с. 21]. Наголошується також, що за образу на Січі допускався і поєдинок [4, с. 151]. Подібні посягання на честь відомі також кримінальному праву Гетьманщини часів правління Богдана Хмельницького [5, с. 124].

В подальшому на території України діяли «Права, за якими судиться малоросійський народ». Згідно з цим нормативно-правовим актом до числа кримінальних правопорушень відносилися словесні письмові образи та наклеп. Окремо передбачалася відповідальність за образу шляхтича або військового простолюдином шляхом повідомлення останнім інформації про те, що особа не має військового або шляхетського звання [6, с. 393].

В кримінальному законодавстві наступних часів охорона честі та гідності особи отримала подальший розвиток. В проекті Кримінального уложення 1813 року цим кримінальним правопорушенням відводилася ціла глава. Кримінальне уложення 1845 року вже традиційно розрізняло образу словом і образою дією.

Проведена у 1864 році судова реформа призвела до створення в судовій системі інституту мирових суддів. В Уложенні були виділені статті, які відносили певні порушення до кримінальних поступків. На основі цього був складений окремих «Статут про покарання, що накладаються мировими судьями». Цим нормативним актом передбачалася кримінальна відповідальність за образу словом та дією.

Залишилася кримінальним правопорушенням і образа за Кримінальним уложенням 1903 року. Посилена відповідальність встановлювалася за образу військового караулу або вартового військової частини чи командира.

Кримінальне законодавство України радянського періоду також встановлювало відповідальність за образу. Кримінальний кодекс України 1922 року визначав відповідальність за образу словом (усно чи письмово) та дією. Встановлювалася відповідальність за публічну образу окремих представників влади при виконанні ними своїх службових обов'язків.

Кримінальний кодекс 1927 року майже не змінив регламентацію відповідальності за образу. Поряд із загальним складом встановлювалася кримінальна відповідальність за образу представників влади при виконанні ними своїх службових обов'язків; образу, яка завдана підлеглим своєму військовому начальнику; образу, коли винний і потерпілий є військовослужбовцями але не знаходяться у відносинах підлеглості або старшинства.

Кримінальний кодекс 1960 року визначив відповідальність за образу представника влади або представника громадськості, які охороняють громадський порядок; за образу працівника міліції або народного дружинника у зв'язку з виконанням ними обов'язків по охороні громадського порядку (пізніше до них віднесли військовослужбовців); за образу військовим начальником підлеглого або підлеглим військового начальника; за образу насильницькою дією одним військовослужбовцем іншого за відсутністю між ними відносин підлеглості або старшинства.

Кримінальний кодекс України 2001 року не містить в собі ні загальної ні спеціальної норми відповідальності за образу. Хоча спроби криміналізувати образу були неодноразово.

Таким чином, криміналізація образи військовослужбовців відповідає історичній складовій соціальної обумовленості криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Список використаних джерел:

1. Падох Я. Нарис історії українського карного права. Мюнхен : Видавництво : «Молоде життя», 1951. 131 с.
2. Старченко Н. П. Честь як регулятор шляхетського повсякдення (Волинь останньої третини XVI – початку XVI сторіччя). Український історичний журнал. 2012. № 6. С. 25-39.
3. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України : навчальний посібник. Львів : Ліга-Прес, 2007. 92 с.
4. Історія українського козацтва : нариси. У 2 т. Т. 2. / В. А. Смолій (відп. ред.) та інші. Київ. Видавництво «Києво-Могилянська академія», 2011. 724 с.
5. Козаченко А. Злочини і покарання в Україні-Гетьманщині за універсалами Богдана Хмельницького (1648-1657 роки). Вісник Академії правових наук України. 2003. № 4/35. С. 120–126.
6. Права, за якими судиться малоросійській народ 1743 року / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України 1997. 547 с.

Циганюк Юлія Володимирівна,

*д.ю.н., професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ІСТОТНЕ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ (В КОНТЕКСТІ СТ. 87 КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ): ДО ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ

Як зазначив А. П. Бущенко Постанова Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС) від 31.08.2022 у справі №756/10060/17 викликала резонанс в юридичній спільноті [1]. Саме у цій Постанові було визначено про те, що «виходячи з наведеного суд може визнати дані висновку експертизи недопустимими доказами лише за умови, якщо призначення експертизи слідчим, який не входить до складу визначеної у кримінальному провадженні слідчої групи призвела до порушення прав і свобод людини, гарантованих Конвенцією або Конституцією України. У разі визнання даних висновку експерта недопустимими доказами у зв'язку з призначенням експертизи таким слідчим, суд у кожному випадку повинен аргументувати, які саме конвенційні чи конституційні права і свободи підозрюваного, обвинуваченого або інших осіб були знівельовані, звужені чи обмежені та в чому це виразилося» [2]. Але в юридичній спільноті розповсюдився така інформація: «ВП дійшла висновку: «У випадку призначення експертизи слідчим, який не входить до складу визначеної у кримінальному провадженні слідчої групи суд, вирішуючи питання про допустимість даних висновку експерта як доказів, повинен у межах доводів сторін перевірити, чи призвів спосіб призначення експертизи до порушення тих чи інших прав і свобод людини, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та/або Конституцією. У разі визнання доказів недопустимими суд має вмотивувати свої висновки про істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, зазначивши, які саме й чий права і свободи було порушено і в чому це виражалось. Оцінюючи докази на предмет допустимості відповідно до критеріїв, встановлених кримінальним процесуальним законом, суд виходить з обставин конкретної справи і також повинен вмотивувати своє рішення» [1].

Указана Постанова ВП ВС підписана усіма 17 суддями, які були присутні під час розгляду, але 15 з них виклали окрему думку. Три судді виклали окрему думку(збіжну) зазначивши, що ВП ВС дійшла правильного висновку щодо наявності підстав для скасування оскаржуваного судового рішення та призначення нового розгляду в суді апеляційної інстанції, однак сформулювала помилкові висновки щодо застосування норми права, які не відповідають завданню та засадам кримінального провадження. Судді обґрунтовували зокрема тим, що якщо ж слідчий, який не визначений відповідно до вимог кримінального процесуального закону як такий, що проводить досудове розслідування (входить до групи слідчих) у конкретному кримінальному провадженні, дій, передбачених статтею 40 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), то ці дії необхідно кваліфікувати як такі, що здійснюються неналежним суб'єктом. Водночас здійснення досудового розслідування неуповноваженими на те особами є істотним порушенням прав людини і основоположних свобод незалежно від інших обставин конкретної справи [3].

Четверо суддів підтримали висновки ВП ВС деталізуючи, що призначення експертизи слідчим, не включеним до складу слідчої групи, не є реалізацією цієї службовою особою своїх повноважень, не передбачених кримінальним процесуальним законом, що нівелювало б доказове значення висновку експерта, але висловили незгоду з рішенням про скасування ухвали апеляційного суду з призначенням нового розгляду кримінального провадження в суді апеляційної інстанції вважаючи, що за результатами касаційного розгляду касаційну засудженого належало залишити без задоволення, а вирок Оболонського районного суду м. Києва від 23 квітня 2018 року та ухвалу Київського апеляційного суду від 18 травня 2020 року щодо Особа_5 без зміни [4].

Сім суддів ВП ВС у своїй окремій думці зазначили, що ухвала колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 грудня 2021 року не містила передбачених

ч. 5 ст. 434-1 КПК підстав для передачі кримінального провадження щодо Особа_8 на розгляд Великої Палати, а тому вона підлягала поверненню колегії суддів для подальшого розгляду [5].

Один суддя ВП ВС висловив окрему думку (частково розбіжну) у якій дослідив розуміння істотно-го порушення прав та основоположних свобод, недотримання належної правової процедури, а також зазначив про виправлення помилки судом апеляційної інстанції: «ураховуючи те, що допущене слідчим, котрий не входив до складу групи слідчих у кримінальному провадженні, процесуальне порушення з призначення експертизи надалі було виправлене призначенням комісійної судово-медичної експертизи (на яку були поставлені всі питання, запропоновані стороною захисту), відсутні підстави констатувати істотність порушення права цієї сторони на дотримання належної правової процедури та вважати недопустимим доказом дані, що містяться у висновку такої експертизи. Більше того, немає підстав стверджувати, що первинна експертиза «отруїла» наступну комісійну тим, що первинну призначив слідчий, який не входив до складу групи слідчих у кримінальному провадженні. Слідчий лише доручає провести експертне дослідження, а не проводить його. Джерелом доказів є висновок експертизи, а не дії слідчого з її призначення» [6].

Отже, як видно із окремих думок, єдності при прийнятті викладеного у першому абзаці висновку ВП ВС немає. Це наштовхнуло на думки для тезисного аналізу розуміння істотного порушення прав та свобод людини.

Визначене у ст. 87 КПК України поняття істотності порушень має суб'єктивне та об'єктивне викладення. Об'єктивним є встановлений чіткий виклад положень ч. 2-3 ст. 87 КПК України у якому чітко та недвозначно викладені випадки істотного порушення прав та свобод людини, а суб'єктивний виклад знаходимо у ч. 1 ст. 87 КПК України де саме від логіко-мисленевої діяльності суб'єкта під час оцінки доказів залежить встановлення наявності такого істотного порушення або його відсутність. І саме при такому викладі виникає чимало проблем встановлення виду порушень прав та свобод людини.

Критеріями для врахування при прийнятті рішення про істотне порушення прав та свобод людини (в контексті ст. 87 КПК України) мають бути: 1. пропорційність правового регулювання прав та свобод; 2. забезпечення змагальності під час реалізації процесуальних прав та наслідки її реалізації; 3. вид процесуального джерела доказів; 4. форма порушення кримінального процесуального законодавства (особливо засад кримінального провадження) та його наслідки; 5. наявність юридичної відповідальності (зокрема, серед них кримінальної процесуальної); 6. потенційний вплив такого порушення на право на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1. 6 запитань для оцінки допустимості доказів – від судді ВС. Закон і Бізнес. 21.12.2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/154207.html>
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31.08.2022 у справі №756/10060/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457>
3. Окрема думка (збіжна) у справі №756/10060/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106205018>
4. Окрема думка у справі №756/10060/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106243430>
5. Окрема думка у справі №756/10060/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103133061>
6. Окрема думка (частково розбіжна) у справі №756/10060/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106243431>

Письменський Євген Олександрович,

д.ю.н., професор кафедри права та публічного управління ЗВО «Університет Короля Данила»

СТАН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА ПРАВОПОРУШЕННЯ У ВИДІ ПОТУРАННЯ ЕКОЛОГІЧНІЙ НЕБЕЗПЕЦІ

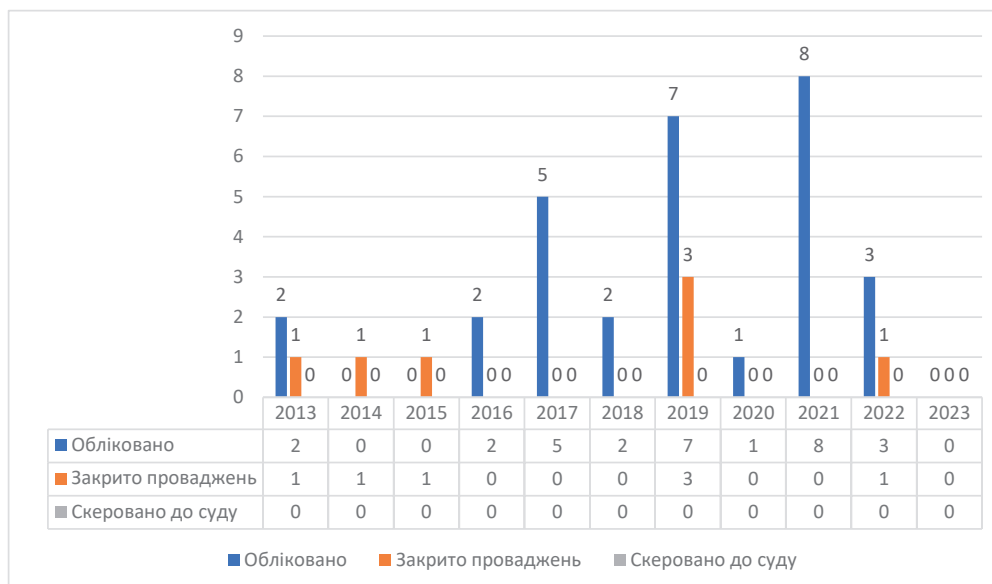
Одним із яскравих прикладів, коли екологічну інформацію свідомо приховували від населення, стоєть аварія 1984 р. на хімічному заводі компанії *Union Carbide* в Бхопалі (Індія). Після викиду великої кількості токсичних газів, включаючи метилізоціанат, компанія та влада Індії не надали населенню повної та своєчасної інформації про масштаби катастрофи та її небезпеку для людей. У результаті цього тисячі людей загинули, і ще більше зазнали серйозної шкоди здоров'я. Довгострокові наслідки включали численні випадки захворювань, вроджених дефектів і тривалих екологічних проблем [1].

Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення разом із правопорушенням, ознаки якого містить ст. 237 КК України («Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення»), відноситься до діянь, що зводяться до потурання екологічній небезпеці [2, с. 108]. Воно передбачене кримінальним законодавством України як злочин, що зашкоджує порядку забезпечення екологічної безпеки в частині інформування про екологічний стан та стан захворюваності населення. Відповідальність за вчинення цього правопорушення установа ст. 238 КК України. Показово, що ця норма вирізняється своєю відносною сталістю, адже з моменту ухвалення 5 квітня 2001 р. першого після відновлення незалежності України КК, ст. 238 зазнала лише однієї зміни. Ідеться про Закон України від 22 листопада 2018 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», згідно з яким була викладена в новій редакції санкція ч. 1 ст. 238 КК України в частині визначення розміру штрафу як основного виду покарання за це правопорушення, а саме розмір штрафу до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян збільшився до розміру «від однієї тисячі до чотирьох тисяч». Таке рішення законодавця можна вважати волонтаристським, адже посилення покарання відбулося не на основі науково обґрунтованого підходу, застосування якого доводило б потребу збільшення розміру штрафу, а суто задля того, щоб приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення не перетворилося на кримінальний проступок. Завдяки внесеним змінам на сьогодні розглядане кримінальне правопорушення відноситься до категорії нетяжких злочинів.

Аналіз статистичних показників [3 – 6] демонструє, що ст. 238 КК України за останнє десятиріччя (2013 – 2023 рр.) має усталену тенденцію до незначного виявлення фактів, які можуть свідчити про вчинення відповідного злочину (див. Діаграму 1). Показово, що максимальна кількість облікованих кримінальних проваджень за ст. 238 КК України становила 8 випадків, що зафіксовано у 2021 р. Натомість 2014 р., 2015 р., 2023 р. не зафіксовано жодного факту приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення.

Найбільш характерними є виявлені дані про закінчення досудового розслідування зі скеруванням матеріалів кримінального провадження до суду. За досліджуваний період жодне із зазначених кримінальних проваджень не було направлено для подальшого розгляду в суді. Ба більше, жодній особі не було повідомлено про підозру у вчиненні приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, а отже, ніхто не був засуджений (постановлено 0 вироків).

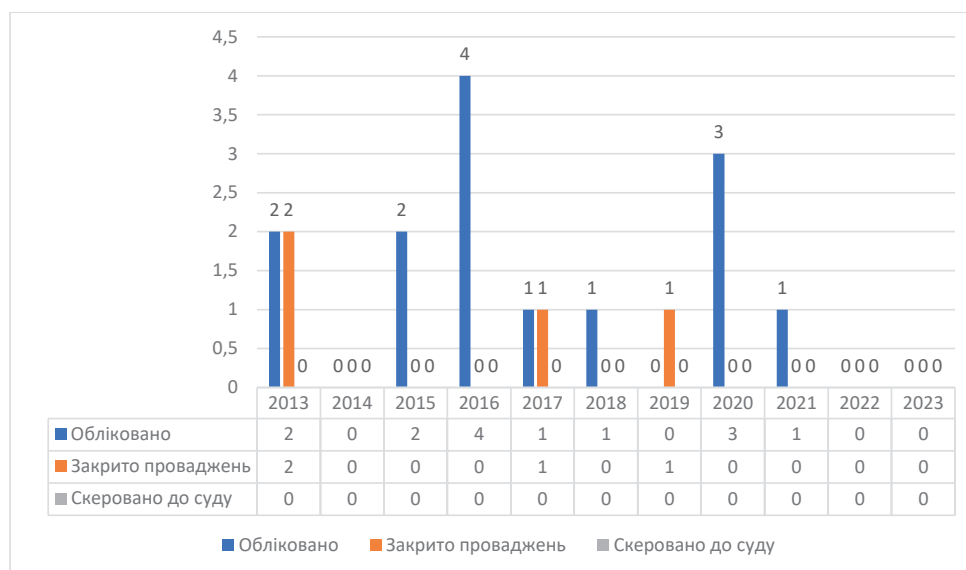
Стосовно невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення, то це правопорушення передбачене кримінальним законодавством України як злочин, що зашкоджує порядку забезпечення екологічної безпеки в частині ліквідації й усунення недоліків екологічного забруднення території. Відповідальність за його вчинення встановлена згідно зі ст. 237 КК України. Ця норма вирізняється своєю сталістю, адже з моменту ухвалення 5 квітня 2001 р. першого після відновлення незалежності України КК, ст. 237 жодного разу не змінювалася. Розглядане кримінальне правопорушення відноситься до категорії нетяжких злочинів.

Діаграма 1. Результати досудового розслідування приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (2013–2023 рр.)

Аналіз статистичних показників [3 – 6] демонструє, що ст. 237 КК України за останнє десятиріччя (2013 – 2023 рр.) має усталену тенденцію до незначного виявлення фактів, що можуть свідчити про вчинення відповідного злочину (див. Діаграму 2). Показово, що максимальна кількість облікованих кримінальних проваджень за ст. 237 КК України становила 4, що зафіксовано у 2016 р. Натомість 2014 р., 2019 р., 2022 р. і 2023 р. не зафіксовано жодного факту невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення. За період 2021 – 2023 рр. виявлено лише один факт вчинення відповідного діяння.

Якщо порівнювати з іншими кримінальними правопорушеннями проти екологічної безпеки, то саме злочин, передбачений ст. 237 КК України, є таким, що за кількістю виявлених фактів його вчинення характеризується найменшими показниками з-поміж усіх інших цієї групи кримінальних правопорушень (за 2013 – 2023 рр. зареєстровано лише 11 фактів). При цьому аналогічна ситуація характерна для кримінального правопорушення, яке містить ст. 253 КК України.

Діаграма 2. Результати досудового розслідування невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (2013–2023 рр.)

Найбільш показово виявлені дані характеризують закінчення досудового розслідування зі скеруванням матеріалів кримінального провадження до суду. За досліджуваний період жодне із зазначених кримінальних проваджень не було направлено для подальшого розгляду до суду. Ба більше, жодній особі не було повідомлено про підозру у вчиненні невідповідних заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення, а отже, ніхто не був засуджений (постановлено 0 вироків).

Виявлена ситуація із застосуванням ст. 237 і ст. 238 КК України негативно вражає і водночас демонструє, що порядок забезпечення екологічної безпеки лишається належним чином незахищеним, якщо зважати на ті екологічні загрози, які існують сьогодні в Україні, та збільшуються в умовах російсько-української війни.

Список використаних джерел:

1. Broughton E. The Bhopal disaster and its aftermath: a review. *Environ Health*. 2005 May 10;4(1):6. doi: 10.1186/1476-069X-4-6.
2. Турлова Ю. А. Система екологічних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2016. Вип. 36, т. 2. С. 103–109.
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення Офісу Генеральної прокуратури (Форма № 1).
4. Звіт Державної судової адміністрації України про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання (Форма № 6).
5. Звіт Державної судової адміністрації України про склад засуджених (Форма № 7).
6. Карчевський. М. Протидія злочинності в Україні : інфографіка : інтерактивний довідник. 2023. Версія 3.0. URL : <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/>

Басиста Ірина Володимирівна,
д.ю.н., професор, Національна поліція України

ГЕНОЦИДНИЙ УМИСЕЛ РОСІЇ УПРОДОВЖ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПЕРЕДАЧІ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ТА КРАЙНІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ ВИКРАДЕНИХ ДІТЕЙ (ПРОДОВЖЕННЯ ОГЛЯДУ)

Глибину проблематики із насильницькою передачею українських дітей можливо усвідомити, серед іншого, з'ясувавши відповідь на питання, а яку ж кінцеву мету переслідує ворог вчиняючи такі протиправні дії. Очевидно, що це не лише зміна території перебування чи/та проживання, «оздоровлення», тощо, адже слід вести мову про те, що є намір перетворити українських дітей на російських громадян, викоринивши українську ідентичність... Геноцидний умисел щодо української нації не лише виношувався, а й, на жаль, прицільно реалізовувався енно кількість разів. Згадаймо лише голодомор 1932-1933 років, постанови політбюро про антирадянські елементи тощо. У результаті вказаних постанов почалися масові арешти представників інтелігенції, відбувалися депортації «найбільш активних контрреволюційних елементів, ворогів народу». У жовтні 1937 року, управління НКВД в Ленінградській області засудило до смертної кари 1116 в'язнів соловецької тюрми... 287 жертв розстрілу були українцями. То був справжній цвіт нації, українська інтелектуальна еліта, драматурги, письменники, вчителі, адвокати, науковці, лікарі... Загалом, в урочищі Сандармох були замордовані представники 58 етнічних груп» [1].

Виходячи із сотень, а то і тисяч історичних прикладів варто зрозуміти дуже важливу річ, що недарма у Римському статуті воєнним злочином є незаконна депортація населення (дітей) та незаконне вивезення населення (дітей), яке, на превеликий жаль, вчиняється й з окупованих районів України до Російської Федерації. Такі ж дії охоплюються й відповідальністю за вчинення злочину геноциду (який передбачений також у Кримінальному кодексі України, хоча маємо й певні неузгодженості у конструкції статті тощо [2, с.18-64]) при наявності геноцидного умислу. Пригадаємо, що й перші ордери на російських високопосадовців після початку триваючої на сьогодні агресії росії Міжнародним кримінальним судом видавалися за статтями 8(2)(a)(vii) та 8(2)(b)(viii) Римського статуту [3; 4]. І не дивлячись на те, що «слово «геноцид» поки що не звучить з уст Міжнародного кримінального суду, українські та міжнародні експерти сходяться на тому, що депортація, тобто насильницьке вивезення українських дітей у межах окупованих територій і з окупованої території України на територію Росії, по-перше, дійсно є, по-друге, має надзвичайно негативні наслідки для дітей, по-третє, має ознаки геноциду» [5]. У завершенні червня поточного року (у день відкриття літньої сесії у Бухаресті) Парламентська асамблея Організації з безпеки і співробітництва в Європі ухвалила резолюцію, в якій визнала дії РФ геноцидом українського народу [6]. Також у доповіді незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні (Рада з прав людини П'ятдесят друга сесія 27 лютого – 31 березня 2023 Пункт 4 порядку денного Ситуації у сфері прав людини, що потребують уваги Ради), серед іншого йдеться про примусові переміщення та депортації дітей. «Українські та російські урядові особи заявили, що сотні тисяч дітей було переміщено з України до Російської Федерації, починаючи з 24 лютого 2022 року, але цифри сильно відрізняються» [7]. «...російські урядові особи вжили правових та політичних заходів щодо українських дітей, переміщених до Російської Федерації, зокрема, надання російського громадянства та влаштування дітей у прийомні сім'ї, що, ймовірно, створює підстави, за яких частині дітей доведеться назавжди залишитися в Російській Федерації. У зв'язку з цим у травні 2022 року президент Путін підписав указ про спрощення процедури отримання громадянства Російської Федерації для деяких категорій дітей. В липні 2022 року Марія Львова-Белова, уповноважена при Президентові Російської Федерації з прав дитини, заявила в інтерв'ю ЗМІ, що «тепер, коли діти стали громадянами Росії, тимчасова опіка може стати постійною». Комісія визначила три основні випадки, коли російська влада переміщувала українських дітей з одних районів, контрольованих російською владою в Україні, до інших таких районів, або до Російської Федерації, зокрема це діти, які: втратили батьків або тимчасово втратили зв'язок з ними під час військових дій; розділені з батьками, коли одного з батьків

затримали у пунктах фільтрації; та діти, які знаходилися в установах догляду. Комісія розглянула випадки стосовно переміщення 164 дітей віком від чотирьох до 18 років з Донецької, Харківської та Херсонської областей... У всіх ситуаціях, які розглядала Комісія, переміщення дітей не відповідало вимогам, встановлених міжнародним гуманітарним правом... Комісія дійшла висновку, що розглянуті нею випадки щодо переміщення та депортації дітей в межах України та до Російської Федерації порушують міжнародне гуманітарне право та становлять воєнні злочини» [7]. Також йдеться про воєнний злочин у вигляді невинуватеної затримки репатріації цивільних осіб, відбуваються порушення права дітей на збереження своєї індивідуальності, зокрема громадянства, імені та родинних зв'язків [7]. Отож, у аналізованому звіті йдеться лише про воєнні злочини.

Вже неодноразово автором проводилися огляди про зроблені кроки задля повернення українських дітей [8; 9;10; 11]. Щодо визначальних крайніх із них, то слід підкреслити, що, як інформує Цензор.НЕТ із посиланням на Укрінформ, Канада запровадить новий пакет санкцій проти Росії через незаконну депортацію українців із тимчасово окупованих територій, і вони, здебільшого, пов'язані з депортованими дітьми [12].

Станом ще на середину липня 40 держав вже були приєдналися до Міжнародної коаліції щодо повернення українських дітей (на 1 листопада додалася й Австралія [13]). Також запрацював спеціальний план «Bring Kids Back UA», але «Україна не може здійснювати повернення дітей і впровадження багатьох програм без допомоги міжнародних партнерів» [14]. Вдячність кожному та кожній, хто допомагає на цьому тернистому шляху.

Список використаних джерел:

1. Кіра Молчанова Сьогодні роковини страт української інтелігенції радянською владою в урочищі Сандармох. Архівні кадри. 3 листопада 2024 року. <https://ukranews.com/ua/news/1045000-sogodni-rokovyny-strat-ukrayinskoji-inteligentsiyi-radyanskoju-vladoju-v-urochishhi-sandarmoh>

2. Басиста І.В. Насильницька передача українських дітей – акт геноциду чи воєнний злочин? Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція: матеріали ІХ (XXII) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 26–27 жовтня 2023 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 18-64. URL : <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html>

3. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova | International Criminal Court (icc-cpi.int)

4. Заява Голови Міжнародного кримінального суду, судді Пйотра Гофманського від 17 березня 2023 р.: Судді Міжнародного кримінального суду видають ордери на арешт Володимира Володимировича Путіна та Марії Олексіївни Львової-Белової. Право України. №3/2023. С.16-17. <http://www.pravoua.com.ua>

5. Ірина Семенюта Викрадені Росією з України діти: геноцид під прикриттям турботи. Детектор медіа. 2.06.2023. Викрадені Росією з України діти: геноцид під прикриттям турботи – MediaSapiens. (detector.media)

6. Парламентська асамблея ОБСЄ визнала дії Росії геноцидом українського народу. 30.06.2024. <https://aspi.com.ua/news/politika/parlamentska-asambleya-obse-viznala-dii-rosii-genocidom-ukrainskogo-narodu#gsc.tab=0>

7. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні (Рада з прав людини П'ятдесят друга сесія 27 лютого – 31 березня 2023 Пункт 4 порядку денного Ситуації у сфері прав людини, що потребують уваги Ради). <file:///C:/Users/Ірина%20Володимирівна/Downloads/Доповідь.pdf>

8. Басиста І.В. Притягнення до кримінальної відповідальності за геноцид за чинним КК України: окремі проблеми. Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: тези доповідей учасників науково-практичного семінару (01 грудня 2023 року) / упор. А.Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС. 2023. С. 10-17. URL : <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html>

9. Басиста І.В. Насильницька передача українських дітей (продовження огляду). Всеукраїнська науково-практична конференція «Забезпечення принципів поваги, захисту та реалізації права дитини у цифровому середовищі» присвяченої річниці Конвенції ООН з прав дитини. 23 листопада 2023 року. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпро: Ліра, 2023. С.17-22. URL : https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/Zbirnyk_Konf_Zahyst%20prav_dytyny_v_cifrovomu_svitiv.pdf

10. Басиста І.В. Викрадення українських дітей, як різновид геноцидної політики росії. Військові кримінальні правопорушення та особливості їх розслідування : матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (26 січня 2024 року). Київ : НаУКМА, 2024. С. 6-22.

11. Басиста І.В. Геноцидний умисел росії щодо української нації (продовження огляду). Фінансово-економічні, соціальні та правові аспекти розвитку регіонів: загрози та виклики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Чернівці, 24 травня 2024 р. Чернівці : Технодрук, 2024. С. 354-357.

12. Марина Макеева Канада запровадить додаткові санкції проти РФ за депортацію українців. 1.11.2024. https://sensor.net/ua/news/3517848/za_deportatsiyu_ukrayintsiv_rosiya_otrymae_novi_sanktsiyi_vid_kanady

13. Валерія Панасюк Австралія стала 41 країною, яка приєдналася до Коаліції за повернення українських дітей. 1.11.2024. <https://meta.ua/uk/news/politics/223842-avstraliya-stala-41-krayinoyu-yaka-priednalasya-do-koalitsiyi-za-povernennya-ukrayinskih-ditei/>

14. До коаліції з повернення українських дітей уже приєдналися 40 країн – Лубінець. 16.07.2024. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3885927-do-koalicii-z-povernenna-ukrayinskih-ditej-uzepriednalisa-40-krain-lubinec.html>

Герасимчук Олег Павлович,

к.ю.н., доцент, Національний університету «Острозька академія»

ЕТИКА АДВОКАТА: ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Етика адвоката займає центральне місце в правовій системі, адже адвокат – це не лише захисник прав і свобод, а й помітне обличчя правничої професії. Дотримання етичних норм адвокатом є ключовим елементом довіри до юридичної професії, суспільства та правової системи. Гносеологічний підхід до адвокатської етики дозволяє глибше зрозуміти взаємозв'язок знання і моральної відповідальності, а також їхній вплив на адвокатську діяльність.

Гносеологія – це галузь філософії, що вивчає природу, джерела та межі людського знання. У контексті адвокатської діяльності гносеологія набуває особливого значення, оскільки адвокат постійно працює з інформацією, знаннями та їх інтерпретацією. Вона впливає на формування етичних норм та стандартів поведінки в професії, адже знання про закон та об'єктивну реальність є основою для прийняття етичних і моральних рішень.

Знання – це базова складова професійної етики адвоката. Для виконання своїх обов'язків адвокат повинен досконало знати правові норми, правові прецеденти, етичні стандарти, а також специфіку роботи з доказами. Саме на основі цих знань будується професійна поведінка адвоката: він формує правову позицію, оцінює докази та аналізує факти. У цьому сенсі знання стають не тільки інструментом професійної діяльності, але і критерієм етичності поведінки.

У своїй діяльності адвокати стикаються з низкою гносеологічних викликів, які впливають із характеру та специфіки адвокатської практики. Один із найсерйозніших викликів полягає в необхідності балансувати між об'єктивністю та суб'єктивними інтересами. Адвокат має на меті забезпечити найкращий захист прав та інтересів свого клієнта, що часто змушує його працювати з інформацією, яка не завжди є повною чи об'єктивною. Цей виклик може проявлятися, наприклад, у складності перевірки достовірності фактів або в ситуаціях, коли клієнт надає неповну інформацію або свідомо приховує деякі деталі справи.

Гносеологічні виклики також постають у процесі інтерпретації правових норм та оцінки доказів. Адвокат мусить трактувати закон з огляду на обставини конкретної справи, однак, на відміну від судді, він має враховувати інтереси свого клієнта. Цей аспект порушує питання про допустимість адвокатської інтерпретації фактів: наскільки вона може бути суб'єктивною і як це впливає на об'єктивність адвоката як професіонала. Звідси виникає моральна дилема – наскільки допустимою є «гнучкість» у інтерпретації фактів, і чи не виходить адвокат за межі етичної поведінки, коли надмірно акцентує або применшує певні факти.

Ще одним важливим викликом є дилема конфіденційності. Гносеологія потребує чесного аналізу та правдивого відображення фактів. Проте, адвокат зобов'язаний зберігати конфіденційність навіть тоді, коли інформація, отримана від клієнта, може поставити під сумнів справедливість його правової позиції. Це ускладнює завдання адвоката як етичного посередника між суспільством і клієнтом. Дотримання принципу конфіденційності також створює ситуації, коли адвокат не може надати повну інформацію іншим сторонам або суду, що впливає на доступ до істини та формує специфічний етичний аспект його діяльності.

Гносеологічний аспект у діяльності адвоката формує його професійну відповідальність, вимагаючи глибоких знань, компетенції та відповідального підходу до своєї роботи. Адвокат несе етичний обов'язок щодо уникнення упереджень, викривлень інформації та має відповідально ставитися до обробки даних, на яких ґрунтується його захист. Саме компетентність у знаннях дозволяє адвокату бути впевненим у прийнятих рішеннях і сприяти ефективному захисту прав клієнта.

Значення істини для адвокатської етики важко переоцінити, адже істина є основою досягнення справедливості. Для адвоката завдання збереження достовірності інформації та об'єктивності при роботі з фактами – це не лише професійна навичка, а й етичний принцип. Водночас, гносеологія підказує

адвокату шляхи досягнення балансу між об'єктивною правдою і його зобов'язанням перед клієнтом, вимагаючи знайти спосіб захисту інтересів клієнта, що не суперечить вимогам справедливості.

Формування етичної позиції адвоката через знання потребує постійного розвитку як у правовій, так і у моральній площині. Знання законодавчих змін, прецедентів та нових правових концепцій – основа роботи адвоката. Тому необхідно регулярно брати участь у семінарах, конференціях, курсах підвищення кваліфікації та професійних обговореннях, що дозволяє адвокату бути обізнаним і відповідальним перед клієнтами. Постійне навчання допомагає підтримувати етичні стандарти, адже глибоке знання закону зменшує ризик допущення професійних помилок або несвідомих порушень етичних принципів.

Адвокат повинен навчитися критично ставитися до всіх джерел інформації, ретельно перевіряти їх на достовірність та актуальність, і уникати використання неперевірених або сумнівних даних. Це допомагає уникнути етичних порушень, пов'язаних із маніпуляцією фактами, спотворенням істини або неправомірною інтерпретацією даних. Знання методик обробки та верифікації інформації стають не тільки професійною, а й етичною вимогою.

Дотримання принципу справедливості вимагає, щоб адвокат залишався неупередженим у своїх судженнях і, наскільки це можливо, об'єктивним у процесі підготовки матеріалів і представлення клієнта. Використання знань для збалансованої оцінки фактів та законодавства дозволяє підтримувати справедливість і уникати упередженості, що часто буває викликом у контексті адвокатської діяльності. Це означає, що адвокат повинен знаходити баланс між відданістю клієнту і чесністю перед правовою системою.

Також регулярний самоаналіз та етична рефлексія допомагають адвокату усвідомлювати свої обов'язки і зберігати професійну етику в різних ситуаціях. Це особливо важливо при виникненні моральних дилем чи спірних випадків, де адвокат може відчувати тиск з боку клієнта або інших сторін. Етична рефлексія включає періодичний перегляд своїх рішень та поведінки, обговорення складних випадків із колегами або наставниками для знаходження оптимального рішення.

Адвокату важливо брати активну участь у формуванні етичних стандартів та обговореннях на рівні професійних спільнот і асоціацій. Це дозволяє адвокату бути обізнаним щодо загальноприйнятих етичних підходів і тенденцій у правовій сфері. Участь у таких обговореннях допомагає розвивати власні етичні переконання і знаходити відповідь на складні професійні питання.

Адвокат має слідувати етичному кодексу професії та підтримувати особисті моральні принципи, що гармонійно співвідносяться з професійними вимогами. Високі етичні стандарти допомагають не лише зберегти репутацію, а й зміцнити впевненість клієнтів у юридичному захисті. Постійне дотримання етичних норм навіть у найскладніших випадках – запорука збереження престижу та цінності професії.

Ці практичні кроки дозволяють адвокату зміцнити свою етичну позицію, базуючись на знаннях та професійній компетентності. Гносеологічний підхід до адвокатської діяльності формує стійкі цінності та сприяє посиленню етичної відповідальності, що є фундаментом професійної адвокатської культури.

Гносеологічний аспект адвокатської етики є ключовим елементом у формуванні професійної етичної культури. Взаємозв'язок знань, об'єктивності та моральних принципів формує високі етичні стандарти, без яких неможливо уявити ефективну адвокатську діяльність. Гносеологічна свідомість адвоката дозволяє йому залишатися етичним, компетентним та справедливим у своїй професійній діяльності, що є фундаментом довіри і поваги суспільства до адвокатської професії.

Гетьман Галина Миколаївна,

к.ю.н. асистентка кафедри кримінального процесу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ОКРЕМИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стрімкість розвитку сучасного життя, обумовлюється різними чинниками і до найбільш поширених, як завжди слід відносити соціальні, економічні, політичні тощо, які безумовно впливають і на відповідні реакції з боку звичайних громадян, та й, зокрема, на окремих суб'єктів, які є представниками відповідних державних органів, уповноважених на прийняття різного виду кримінальних процесуальних рішень в межах кримінального провадження.

В умовах збройної агресії здійснення кримінальної процесуальної діяльності, як під час досудового розслідування, так і судового розгляду кримінальних проваджень, набуло свого особливого значення, адже, належне розслідування кримінального правопорушення та дослідження зібраних доказів в суді, вимагають від відповідних осіб не тільки дотримання встановлених законодавчих приписів, а й, поряд із тим, вміння належним чином проявляти високі професійні якості у кожній окремій кримінальній процесуальній ситуації, що, зокрема, виявляється у належному ставленні до підозрюваного або обвинуваченого, захисту його прав та обов'язків, а окрім того й безпосередньому поважному ставленні до вимог закону.

Така діяльність відповідних уповноважених суб'єктів, в межах кримінального провадження, може бути виражена доволі широко. Однак, особливо вона проявляється під час прийняття різного виду кримінальних процесуальних рішень у конкретному кримінальному провадженні, що, у свою чергу, в подальшому має пряий вплив на визнання чи невизнання доказів належними та допустимими.

Дослідження у межах інституції прийняття кримінальних процесуальних рішень у кримінальному провадженні дозволяє стверджувати, що законодавець не надає чіткого визначення такого поняття як «кримінальне процесуальне рішення», натомість закріплює у ч. 1 ст. 110 КПК України положення, що процесуальними рішеннями, є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду [1]. Проте, аналіз означеної статті надає можливість під кримінальним процесуальним рішенням розуміти виражений у встановленій законом формі індивідуальний правозастосовний акт – документ, в якому уповноважені державні органи і посадові особи, у встановленому законом порядку та в межах своїх повноважних компетенцій, з метою вирішення завдань кримінального розкривають окремі правові питання, що виникають повсякчас у кримінальному провадженні та виражають владне волевиявлення про дії або бездіяльність, що впливають із встановлених на момент прийняття рішення фактичних обставин і приписів чинного законодавства.

Поглиблене вивчення та аналіз ст. 110 КПК України окреслює загальні види кримінальних процесуальних рішень, які приймаються у кримінальному провадженні, зокрема, указуючи на те, що:

1) рішення слідчого (детектива), дізнавача та прокурора приймаються у формі постанови (ч. 3 ст. 110 КПК України);

2) у формі обвинувального акта, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування (ч. 4 ст. 110 КПК України);

3) судові рішення мають прийматися у формі ухвал, вироків (різнovidами є виправдувальні або обвинувальні) та постанов, які мають відповідати вимогам, що встановлюються окремими статтями кримінального процесуального законодавства.

Окрім того, у ст. 369 КПК України законодавець закріплює різновиди судових рішень, які можуть прийматися трьох формах. Відтак, першою групою є рішення, які приймаються у формі ухвал – це рішення слідчого судді або суду, які вирішують різного роду процесуальні питання як під час досудового розслідування, так і безпосередньо під час розгляду кримінально провадження в суді (інколи їх умовно називають проміжними рішення, тобто такими, за допомогою яких вирішуються, зокрема

й організаційні питання щодо, наприклад, призначення дати судового розгляду кримінального провадження, виклику учасників кримінального провадження, перенесення судового засідання тощо).

До другого виду судових рішень законодавець відносить вироки – рішення, в якому суд вирішує обвинувачення по суті, тобто рішення яким завершується розгляд кримінального провадження в суді.

До третього виду судових рішень законодавець відносить постанови, які визначаються як рішення, однак тут важливим є суб'єкт прийняття рішення у такій формі – це суд касаційної інстанції.

Варто додати, враховуючи положення закріплене у ч. 1 ст. 110 КПК України, що попри те, що законодавець не закріпив відповідних настанов щодо інших процесуальних документів, однак, в даному випадку варто пам'ятати про те, що клопотання слідчого (детектива), дізнавача або прокурора та повідомлення про підозру, слід також вважати кримінальними процесуальними рішеннями, адже цим кримінальним процесуальним документам так само властиві загальні ознаки, які виокремлюють кримінальні процесуальні рішення з-поміж інших кримінальних процесуальних документів у кримінальному провадженні. В цьому разі постає питання, якими саме ознаками наділяються кримінальні процесуальні рішення визначені у ст. 110 КПК України та які з них розповсюджуються на клопотання слідчого (детектива), дізнавача, прокурора та повідомлення про підозру. До таких ознак прийнято відносити: 1) правовий характер прийнятого кримінального процесуального рішення; 2) ці кримінальні процесуальні рішення приймаються (ухвалюються чи постановляються) спеціально уповноваженими державними органами і посадовими особами, в межах їх компетенції; 3) мають владно-розпорядчий характер, який відображає повноваження суб'єктів, які здійснюють досудове розслідування; 4) їх загальнообов'язковість (часом в перспективі) щодо вимог, що в них висуваються; 5) пізнавально-посвідчувальний характер, що пов'язаний з вивченням, дослідженням конкретних обставин кримінального провадження на час його ухвалення та відображенням у його змісті результатів досягнутого рівня пізнання; 6) вони мають спонукальний або ініціюючий характер; 7) приймаються у чітко визначеному законом порядку; 8) закріплення законодавцем форми та змісту кримінального процесуального рішення; 9) існування конкретного завдання при прийнятті кримінального процесуального рішення (ці завдання, у широкому розумінні, відповідають ст. 2 КПК України, а у вузькому – вирішення конкретного кримінального процесуального питання).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Шабаровський Богдан Володимирович,*к.ю.н., старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшка**Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського**Національного університету «Острозька академія», адвокат АО «Юридична фірма «Василь Кісіль і Партнери».***ДИСКРЕДИТАЦІЯ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
АКТУАЛЬНА СУДОВА ПРАКТИКА**

Відповідно до ч. 2 ст. 96 КПК України, для доведення недостовірності показань свідка сторона має право надати показання, документи, які підтверджують його репутацію, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка [1].

Отже, відповідно до ч. 2 ст. 96 КПК, сторона для підтвердження ненадійності свідка може надати докази щодо: 1) засудження свідка за завідомо неправдиві показання; 2) засудження свідка за обман; 3) засудження свідка за шахрайство; 4) засудження свідка за «інші діяння, які підтверджують нечесність свідка»; 5) інші документи, показання, «які підтверджують репутацію свідка» [2, с. 99].

У дисертаційному дослідженні автора було висловлено думку, що ч. 2 ст. 96 КПК суперечить самій природі перевірки достовірності доказів і має бути виключена з КПК, оскільки дослідження репутації свідка не перебуває в гносеологічному зв'язку зі змістом його показань і порушує його право на повагу до гідності та честі [2, с. 106]. Ю. І. Лозинська та Р. М. Шехавцов вважають, що «попередню проти-правну поведінку доречно брати до уваги тільки за наявності прямих доказів неправдивості показань свідка у цьому кримінальному провадженні. Вважаємо, що неприпустимим є обґрунтування оцінки показань на предмет їх достовірності тільки на підставі фактів щодо попередніх негативних учинків свідка» [3, с. 175].

За результатами аналізу більше 250 судових рішень, які були опубліковані в Єдиному державному реєстрі судових рішень за 2020-2024 роки та містять цитування ч. 2 ст. 96 КПК України, було виявлено, що суди досить рідко визнають показання свідка недостовірними через його репутацію. В тих справах, де це все ж має місце, суди здебільшого враховують обставину неодноразової співпраці свідка з правоохоронними органами. До прикладу, Першотравневий районний суд міста Чернівців зазначає: «Як встановлено судом з матеріалів поданих стороною захисту, ОСОБА_8 є особою, що двічі притягувався до кримінальної відповідальності. Зокрема за вчинення тяжкого злочину, пов'язаного із незаконним обігом наркотичних речовин, а також за вчинення шахрайських дій. В дев'яти кримінальних провадженнях, що стосувались звинувачень у кримінальних корупційних злочинах ОСОБА_8 був заявником або свідком обвинувачення. Вказані обставини викликають обґрунтовані сумніви у правдивості свідчень ОСОБА_8 в цьому кримінальному провадженні. Суд також робить висновок, що враховуючи кримінальну історію свідка ОСОБА_8 він перебуває під певним впливом працівників правоохоронних органів» [4]. Подібні висновки знаходимо й в практиці Богородчанського районного суду Івано-Франківської області [5], Луцького міськрайонного суду Волинської області [6], Залізничного районного суду міста Львова [7], Київського апеляційного суду [8].

Водночас, можна констатувати, що в судовій практиці наразі переважає та позиція, що судимість свідка не є безумовним доказом неправдивості його показань. Зокрема, такого підходу дотримується Вищий антикорупційний суд. Цілком слушним є висновок Вищого антикорупційного суду, відповідно до якого попередня протиправна поведінка може бути взята до уваги у висновку про недостовірність показань свідка тільки за наявності доказів неправдивості показань свідка у цьому кримінальному провадженні [9].

Така практика Вищого антикорупційного суду видається сталою та послідовною, відображеною, з-поміж іншого, в низці судових рішень [10, 11].

Таку ж позицію бачимо в практиці Сумського апеляційного суду: «та обставина, що свідок ОСОБА_14 був засуджений разом із ОСОБА_10 за вчинення кримінального правопорушення проти власності не є безумовним доказом того, що в цій справі він надає неправдиві показання проти обвинуваченого» [12].

Кропивницький апеляційний суд йде ще далі, зазначаючи, що характеристики особи свідка, його репутації без належної на те причини не може оцінюватись у даному кримінальному провадженні, і суперечить положенням кримінального процесуального закону, згідно з якими судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта, крім випадків, передбачених цією статтею [13].

Трапляються в судовій практиці також висновки про те, відомості про притягнення свідків до адміністративної відповідальності не ставлять під сумнів їх чесність [14], не можуть бути підставою для визнання його показань недостовірними [15].

Разом з цим, актуальна судова практика вказує на те, що суди продовжують застосовувати ч. 2 ст. 96 КПК України як спосіб перевірки достовірності показань свідка – щоправда, здебільшого діючи від зворотного. Так, суди нерідко зазначають, що відсутність в матеріалах справи показань, документів, які підтверджують репутацію свідків, зокрема, щодо засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність останніх, слугує підтвердженням достовірності їх показань. До прикладу, Чернігівський районний суд Чернігівської області зазначає: «Будь-яких даних, передбачених ч. 2 ст. 96 КПК України щодо свідків у даному провадженні, як то, показання, документи, які підтверджують їх репутацію, засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність останніх, суд у своєму розпорядженні не мав, і, відповідно, у нього відсутні підстави сумніватись у достовірності їх показань» [16].

Серед інших, подібним підходом послуговуються Бориспільський міськрайонний суд Київської області [17, 18], Диканський районний суд Полтавської області [19, 20], Держинський районний суд міста Харкова [21], Білоцерківський районний суд Київської області [22].

Зберігається практика щодо сприяння судом сторонам кримінального провадження в збиранні доказів, які стосуються репутації свідка. Суди можуть витребувати документи для з'ясування репутації свідка [23-25], а слідчі судді – надати тимчасовий доступ до речей і документів з тією ж метою [26]. Слідчий суддя Печерського районного суду міста Києва навіть надав захиснику дозвіл на тимчасовий доступ до інформації щодо сплати свідком податків, вочевидь погодившись із доводами про те, що перевірка стану сплати свідком обов'язкових платежів надасть можливість зробити суб'єктивний висновок щодо його особи та щирості його показань [27].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-13. 144 с.
2. Шабаровський Б. В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України : дисертація на здобуття наукового ступеня канд. юр. наук. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. 237 с.
3. Лозинська Ю. І., Шехавцов Р. М. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
4. Вирок Першотравневого районного суду міста Чернівців від 18.01.2023 у справі № 725/1375/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108474565> (дата звернення: 11.11.2024).
5. Вирок Богородчанського районного суду Івано-Франківської області від 26.07.2021 у справі № 346/819/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98560914> (дата звернення: 11.11.2024).
6. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 30.11.2023 у справі № 161/7243/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115336784> (дата звернення: 11.11.2024).
7. Вирок Залізничного районного суду міста Львова від 20.03.2022 у справі № 462/657/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89201167> (дата звернення: 11.11.2024).
8. Ухвала Київського апеляційного суду від 11.06.2021 у справі № 758/14965/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98495991> (дата звернення: 11.11.2024).
9. Вирок Вищого антикорупційного суду від 04.02.2022 у справі № 623/2988/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102970928> (дата звернення: 11.11.2024).
10. Вирок Вищого антикорупційного суду від 31.01.2023 у справі № 758/6794/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108683803> (дата звернення: 11.11.2024).
11. Вирок Вищого антикорупційного суду від 24.07.2020 у справі № 758/5744/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90588785> (дата звернення: 11.11.2024).
12. Ухвала Сумського апеляційного суду від 01.05.2024 у справі № 573/739/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118997833> (дата звернення: 11.11.2024).

13. Ухвала Кропивницького апеляційного суду від 13.12.2022 у справі № 398/1252/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107991046> (дата звернення: 11.11.2024).
14. Вирок Вищого антикорупційного суду від 22.12.2023 у справі № 758/3123/16-к. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115848553> (дата звернення: 11.11.2024).
15. Вирок Косівського районного суду Івано-Франківської області від 03.06.2024 у справі № 347/752/21. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/119443491> (дата звернення: 11.11.2024).
16. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 25.10.2023 у справі № 748/2367/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114406244> (дата звернення: 11.11.2024).
17. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 14.05.2023 у справі № 359/1636/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/119089780> (дата звернення: 11.11.2024).
18. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 25.10.2024 у справі № 359/478/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/122836508> (дата звернення: 11.11.2024).
19. Вирок Диканського районного суду Полтавської області від 30.05.2024 у справі № 529/1385/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/119396576> (дата звернення: 11.11.2024).
20. Вирок Диканського районного суду Полтавської області від 07.08.2024 у справі № 634/1199/21. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/120853016> (дата звернення: 11.11.2024).
21. Вирок Дзержинського районного суду міста Харкова від 30.01.2024 у справі № 638/2398/21. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116618279> (дата звернення: 11.11.2024).
22. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 21.12.2023 у справі № 357/1929/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115842963> (дата звернення: 11.11.2024).
23. Ухвала Оржицького районного суду Полтавської області від 27.03.2024 у справі № 543/227/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117944100> (дата звернення: 11.11.2024).
24. Ухвала Приморського районного суду міста Одеси від 22.02.2024 у справі № 522/13564/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117173050> (дата звернення: 11.11.2024).
25. Ухвала Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 22.11.2023 у справі № 559/2020/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/115090215> (дата звернення: 11.11.2024).
26. Ухвала слідчого судді Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 19.01.2021 у справі № 686/23773/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/94343286> (дата звернення: 11.11.2024).
27. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 29.04.2020 у справі № 757/13716/20-к. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/89205079> (дата звернення: 11.11.2024).

Скарбарчук Олександр Григорович,

доктор філософії за спеціальністю 081 Право,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін ім. Василя Попелюшка

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ЩОДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «БЛИЗЬКІ ВІДНОСИНИ» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

12.01.2018 року набрали чинності окремі положення ЗУ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 №2227-VIII в частині доповнення ст. 67 КК України пунктом 6-1), який зокрема визначає вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах обставиною яка обтяжує покарання. І якщо поняття «подружжя», «сімейні відносини» можна встановити дослідженням відповідних положень Сімейного кодексу України, то поняття «близькі відносини» не виглядає таким явним та однозначним.

Законодавець, як це часто буває, не роз'яснив змісту поняття «близькі відносини» ні в примітці до ст. 67 КК України, ні в ст. ст. 126-1, 152, 153 КК України, де вказані обставини віднесені до ознак кваліфікованого кримінального правопорушення, а така само не залишив посилання на інший нормативно-правовий акт, який би визначав зміст поняття «близькі відносини», переклавши цій обов'язок на суддів та науковців.

Доктрина до осіб, які перебувають у близьких відносинах, відносить тих, що мають сексуальні позашлюбні або партнерські стосунки та постійно, або час від часу проживають спільно, не маючи при цьому прав та обов'язків сімейного характеру [1, с.56]. Однак замість роз'яснення проблемних аспектів норми ми стикаємося з додатковими питаннями: які відносини відносити до позашлюбних, які стосунки вважаються партнерськими і чим таке партнерство передбачено, з якого моменту спільне проживання вважається постійним?

Вважаємо за доцільне звернутися до системного тлумачення і розглянути ту первинну норму, яка стала передумовою внесення змін до ст. 67 КК України.

Так, п. а) ст. 46 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі за текстом – Конвенція) передбачає, необхідність включення до національного законодавства як обтяжуючих обставини під час визначення вироку за правопорушення передбачені цією Конвенцією, якщо вони були вчинені проти колишнього чи теперішнього подружжя або партнера, як це визнається національним законодавством, членом сім'ї, особою, яка проживає разом з жертвою, або особою, яка зловжила своїми повноваженнями. Як можемо спостерігати про жодні близькі відносини текст Конвенції не згадує. Розглянемо детальніше ці групи із застосуванням тексту Конвенції викладеному англійською мовою.

З суб'єктами, які вчинили кримінальне правопорушення проти колишнього чи теперішнього подружжя (*spouse*) питання не виникає – це особи які перебувають у зареєстрованому шлюбі або перебували у такому до моменту його припинення внаслідок розірвання.

Суб'єкти які вчинили кримінальне правопорушення проти колишнього чи теперішнього партнера, як це визнається національним законодавством (*non-marital partner as recognised by internal law*) в Україні практично відсутні або ж такі особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, з огляду на положення ст. 3 СК України вважаються сім'єю.

На протипагу вказаній нормі поняття «член сім'ї» (*family member*) щодо іншого і в законодавстві ЄС трактується набагато вужче. Так, п.2 ст. 2 Директиви 2004/58/ЄС окрім подружжя та зареєстрованого партнера відносить до членів сім'ї прямих нащадків особи, які не досягли віку 21-річного віку, або перебувають на її утриманні, прямих нащадків подружжя (партнера), які не досягли віку 21-річного віку або перебувають на його утриманні, прямі родичі по висхідній лінії особи, які перебувають на її

утриманні, або ж прями родичі по висхідній лінії подружжя (партнера), які перебувають на його утриманні. Фактично коло членів сім'ї в законодавстві ЄС обмежено подружжям (партнером), дітьми від діючого шлюбу особи, дітьми від колишнього шлюбу особи, батьками особи та батьками подружжя (партнера). Вказане визначення майже співпадає з визначенням членів сім'ї фізичної особи першого ступеня спорідненості (пп. 14.1.263 п. 14.1 ст. 14 розділу I Податкового кодексу України), за винятком усиновлених дітей.

Особа, яка проживає разом з жертвою в оригінальному тексті вказана як *person cohabiting with the victim* і п. 236 Пояснювальної записки (доповіді) до Конвенції визначає їх як «осіб які проживають в одному домогосподарстві (з жертвою – О.С) та не відносяться до членів сім'ї».

Повертаючись до доктринального тлумачення поняття «близькі відносини» можемо спостерігати його неузгодженість з базовою конвенцією, оскільки остання взагалі не передбачає наявності інтимних (сексуальних) стосунків між злочинцем та жертвою, не передбачає строків спільного проживання злочинця з жертвою (постійного чи періодичного) і не встановлює тих ознак які не можуть бути об'єктивно встановленими.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). К. : Ваіте, 2019. 288 с.

Кулєб'якін Вадим Олександрович,

аспірант кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ГАРАНТІЇ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ПРИ ПРОДОВЖЕННІ СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ У СВІТЛІ РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ № 8-Р(П)/2024

Право на свободу та особисту недоторканність є фундаментальним правом людини, яке відіграє важливу роль в забезпеченні гідності, безпеки та захисту особистості. Стаття 29 Конституції України визначає, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність, встановлює заборону свавільного арешту або тримання під вартою інакше як за визначених законом підстав та порядку [1]. Таке нормативне закріплення обумовленого права не лише декларує вимоги до його дотримання державою, а є превентивним механізмом проти зловживань з боку агентів держави та обмежує свавільне використання влади, підтримуючи принцип верховенства права.

Однією з основних гарантій цього права є судовий контроль за позбавленням особи свободи, який полягає не лише у викладеному вище обов'язку поставлення затриманої особи перед судом у найкоротший термін, а і у обов'язку періодичного перегляду приводів та підстав подальшого позбавлення свободи. Такий обов'язок закріплений у кримінальній процесуальній нормі ч. 1 ст. 197 КПК України, яка визначає строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою, такий строк не може бути більшим ніж 60 днів. Також у статтях 199, 331 КПК України визначено право продовження строку тримання, але виключно на підставі вмотивованої ухвали слідчого судді або суду, та винятково за умови, що не зменшились ризики та продовжують існувати підстави для такого тримання [2].

Важливо вказати, що на відміну від сучасного кримінального процесуального закону норми КПК України 1960 року регламентували процесуальними строками виключно тримання під вартою під час досудового розслідування (ст. 156 КПК України 1960 року). Для стадії судового розгляду, обов'язок періодичного перегляду доцільності тримання під вартою, встановлений не був [3].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Попович проти України» (заява 44704/11) ЄСПЛ вказав на системний характер проблеми відсутності на національному рівні чіткої та передбачуваної процедури перегляду судом законності тримання під вартою, що зумовлено тим, що КПК України 1960 р. не передбачав вимоги, стосовно рішень пов'язаних з продовженням тримання під вартою після направлення справи до суду. Як наслідок ЄСПЛ констатував, що залишивши без змін запобіжний захід обороний заявнику на стадії досудового розслідування, національний суд не встановив строку подальшого тримання під вартою, через це заявник залишився у стані невизначеності щодо підстав тримання його під вартою після цієї дати. Наведені обставини ЄСПЛ визнав несумісним з принципом захисту від свавілля, закріпленим у пункті 1 статті 5 Конвенції (п. 47) [4].

Таким чином ЄСПЛ констатував необхідність судового контролю та періодичного перегляду продовження строків тримання під вартою задля захисту від свавільного застосування такого заходу та дотримання прав людини.

В зв'язку із повномасштабною збройною агресією російської федерації на Україну Президентом України підписано Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». 01.05.2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». Зазначеним законом внесено зміни та викладено у новій редакції ст. 615 КПК України, яка у п. 6 передбачала, автоматичне продовження строку тримання під вартою у разі закінчення строку дії ухвали суду та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою не більше ніж на два місці до вирішення відповідного питання судом [5]. Таким чином у зазначений двомісячний строк, тримання під вартою було позбавлено гарантій судового контролю.

18 липня 2024 року Конституційний Суд України постановив рішення № 8-Р(П)/2024, яким визнав неконституційною норму вказаного п. 6 ст. 615 КПК України.

Мотивом прийняття рішення судом конституційної юрисдикції став висновок про те, що врегулювання порядку вирішення питання про продовження тримання особи під вартою як запобіжного заходу у спосіб, який не передбачає участі суду, має наслідком не лише порушення права особи на свободу та особисту недоторканість (ч. 1 ст. 29 Конституції України), а перебуває у взаємозв'язку із правом на судовий захист (ч. 1 ст. 55 Конституції України) та правом особи позбавленої свободи на захист (ч. 2 статті 63 Конституції України). Окрему увагу Конституційний Суд звернув, що оспорювані приписи ч. 6 ст. 615 КПК України не відповідають змісту принципу презумпції невинуватості (ч. 3 ст. 62 Конституції України) який є застосовним у різних аспектах до всіх етапів кримінального провадження, зокрема й на етапі обрання або продовження запобіжного заходу. Отже, потреба в умотивованому рішенні суду ухваленому за участі особи при продовженні строку тримання під вартою є утіленням принципу *in dubio pro reo* (у разі сумнівів – на користь обвинуваченого), як складника презумпції невинуватості. Отже, Конституційний Суд України дійшов висновку, що ч. 2 ст. 64 Конституції України та акти, якими введено воєнний стан, не визначає можливості обмеження прав і свобод, які гарантовано у статтях 29, 55, 62, 63 Основного Закон, а оспорювані приписи ст. 615 КПК України є втручанням у саму сутність людських прав гарантованих ст. 29, 55 Конституції [5].

Зазначене Рішення наголошує на необхідності судового контролю при продовженні строку тримання під вартою, зокрема, на обов'язковості обґрунтованих підстав для такого тримання, задля забезпечення справедливого балансу між інтересами правосуддя і правами особи, яку позбавлено свободи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>;
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>;
3. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05#Text>;
4. Рішення ЄСПЛ від 22 квітня 2021 року у справі «Попович проти України», заява № 44704/11, URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g64#Text;
5. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» № 2201-IX від 14 квітня 2022 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20/ed20240519#n45>;
6. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційними скаргами Оніщенко Р.І., Гаврилюка Д.М. щодо відповідності Конституції України (конституційності) ч. 6 ст. 615 КПК України № 8-Р(П)/2024 від 18 липня 2024 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text>.

Ваколюк Юлія Олександрівна,

*прокурор, начальниця Корецької відділу Здолбунівської окружної прокуратури Рівненської області,
аспірантка Навчально-наукового інституту права ім. І.Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ СТОРОНАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ПЕРЕГЛЯДУ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Можливість усунути порушення, допущені судом першої інстанції, існує, зокрема, під час перегляду рішення судом апеляційної інстанції як «судом факту та права» [1], який «в межах своїх повноважень має можливість безпосередньо досліджувати фактичні обставини, докази та надавати їм власну оцінку» [1]. Оскільки законодавцем закріплено імперативну заборону суду касаційної інстанції здійснювати дослідження доказів (ч.1 ст.433 КПК України), відкриття матеріалів під час перегляду судових рішень судом касаційної інстанції втрачає зміст і востаннє такі матеріали можна відкрити саме у суді апеляційної інстанції.

Засада безпосередності дослідження доказів, закріплена ст.23 КПК України, діє, в т.ч., протягом усього розгляду справи судом факту.

Відповідно до ч. 3 ст. 404 КПК України, суд апеляційної інстанції за клопотанням учасників судового провадження, має обов'язок повторно дослідити обставини, які встановлені під час кримінального провадження, лише тоді, коли вони були «досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями» [2]. Цією ж частиною ст. 404 КПК України, передбачено, що суд апеляційної інстанції «може дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, виключно якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується» [2].

При бажанні надати для ознайомлення докази під час провадження в суді апеляційної інстанції варто усвідомлювати поняття «додаткових матеріалів» [2; 3], до яких, на нашу думку, включаються «додаткові докази». Заслуговують на увагу твердження про те, що матеріали, які на момент закінчення досудового розслідування були наявними у розпорядженні, але не відкривались сторонами кримінального провадження одне одній, мають бути визнані недопустимими доказами (за окремими, передбаченими законом, винятками), та не є додатковими, а матеріали, що з'явилися у сторін після завершення досудового розслідування, які не відкривались сторонам у порядку, передбаченому ст.290 КПК України, є додатковими матеріалами та можуть бути відкриті на підставі ч.11 ст. 290 КПК України [3].

Вважаємо, що необхідність відкриття матеріалів іншій стороні в суді апеляційної інстанції повністю залежить від апеляційних вимог та, відповідно, від того, чи буде суд апеляційної інстанції досліджувати нові докази або ж докази, які були досліджені судом першої інстанції з порушеннями чи не повністю. Як свідчить судова практика, дослідження доказів в суді апеляційної інстанції є швидше винятком, аніж правилом.

Зокрема, як наголошував Верховний Суд, в тих випадках, коли клопотання учасника судового провадження про дослідження доказів не містить «обґрунтованих мотивів щодо необхідності повторного дослідження обставин, встановлених під час кримінального провадження» [4], а сама незгода з попереднім рішенням не може бути підставою для обов'язкового дослідження матеріалів судом [4], повторне дослідження обставин справи та доказів апеляційним судом «є правом, а не обов'язком суду» [4] у ситуації, коли суд апеляційної інстанції не надає їм нову оцінку, відмінну від оцінки, яку надав суд першої інстанції.

Водночас, про обов'язок суду апеляційної інстанції безпосередньо досліджувати докази вказує Верховний Суд у ситуації, коли суд апеляційної інстанції здійснює перегляд виправдувального вироку, який сторона обвинувачення просить скасувати та ухвалити обвинувальний вирок. Тоді принцип безпосереднього дослідження доказів «висуває більш суворі вимоги, ніж у разі скасування чи зміни обвинувального вироку, оскільки в такому випадку висновок про винуватість чи невинуватість особи

робить безпосередньо апеляційний суд, який ... має забезпечити всі гарантії права на справедливий судовий розгляд» [5].

Також апеляційний суд зобов'язаний дослідити докази, коли «висновки суду апеляційної інстанції є відмінними від висновків суду першої інстанції, стосуються сутнісних ознак доказів – достовірності, належності, допустимості» [6]. Як наголошується в судовій практиці, порушенням ст. ст. 23, 94, 370, 404 КПК України є нова (інша) переоцінка доказів, що не були досліджені в ході апеляційного розгляду [напр., 7].

Також, як вказує Верховний Суд, дослідження судом апеляційної інстанції додаткових доказів для підтвердження винуватості особи, які не були досліджені судом першої інстанції, при розгляді апеляційної скарги захисника призведе до виходу суду за межі апеляційних вимог та погіршення становища обвинуваченого, що є порушенням ч. 2 ст. 404 КПК України [8].

І хоча дослідження доказів в суді апеляційної інстанції відбувається не часто, ясна річ, при дослідженні апеляційним судом доказів, недосліджених судом першої інстанції попри наявність клопотань про їх дослідження, досліджених неповністю або з порушенням, або ж коли такі матеріали були отримані після винесення рішення судом першої інстанції та є додатковими у розумінні ч. 11 ст. 290 КПК України, з метою уникнення наслідків, передбачених ч. 12 цієї ж статті, сторона, яка подає такі матеріали суду, має відкрити зазначені матеріали учасникам, вказаним у ст. 290 КПК України.

На практиці, при відкритті матеріалів стороною обвинувачення в суді першої чи апеляційної інстанції, зокрема матеріалів, які є підставами для отримання доказів (постанови, ухвали тощо), додаткових доказів, отриманих під час судового розгляду, вони вручаються під підпис стороні захисту та учасникам, передбаченим ч. ч. 7, 8 ст. 290 КПК України (сторона обвинувачення складає протокол), скеровуються на електронну пошту, вручаються безпосередньо в суді, що, з огляду на аналіз судової практики [3], за певних умов може бути дещо спірним способом, або ж вручаються перед подачею таких документів до суду, якщо з тих чи інших підстав сторона захисту, наприклад, ухиляється від їх отримання (хоча це не є письмовим підтвердженням факту надання доступу до матеріалів). Частина 9 статті 290 КПК України сформована таким чином, що сторони «зобов'язані письмово підтвердити» [2] факт надання доступу до матеріалів. Судова практика вказує на те, що саме особа, якій надається доступ до матеріалів, має підтвердити факт надання такого доступу [9]. Проблему відмови від ознайомлення з матеріалами під час виконання вимог ст. 290 КПК України вирішено нормами ч. 10 цієї ж статті, коли слідчий суддя (ключовий момент) встановлює строк для ознайомлення у разі відмови чи зволікання. Жодних варіантів для сторони обвинувачення, як-от вручити під відеозапис або при понятих, надіслати на адресу поштового зв'язку, при завершенні досудового розслідування не передбачено. На етапі завершення досудового розслідування закон, про що наголошується і в судовій практиці, допускає такі варіанти вирішення цієї ситуації: або письмове підтвердження саме особою, якій надається доступ до матеріалів, факту надання доступу, або ухвала слідчого судді [9].

Водночас, не вирішеними залишаються ситуації, коли, наприклад, сторона захисту, зловживає правами та відмовляється підтверджувати факт надання доступу до матеріалів або затягує строк такого ознайомлення під час судового провадження. На даний час практика сформована таким чином, що прокурором надаються для ознайомлення такі матеріали, надається їхня копія та пропонується підтвердити факт надання доступу (не ознайомлення, а надання доступу) у протоколі (ч. 1 ст. 104 КПК України), а коли сторона захисту ухиляється або іншим чином відмовляється від підтвердження факту надання доступу до матеріалів, які прокурор планує відкрити, то такі матеріали вручаються безпосередньо перед засіданням, під час судового засідання, головне, щоб перед наданням їх суду або ж при понятих, оскільки звернутись з клопотанням у порядку ч. 10 ст. 290 КПК України, в судових стадіях процесу, на відміну від стадії досудового розслідування, у сторін можливості немає.

Зовсім не врегульованою залишається процедура відкриття матеріалів стороною захисту та іншими, так би мовити «приватними», особами, які бажають надати в суді додаткові матеріали. Такі особи найчастіше скеровують копії матеріалів на поштову адресу органу прокуратури, або ж надають такі матеріали безпосередньо в суді, до або під час судового засідання (останній спосіб, з огляду на аналіз судової практики, зокрема [3], є неоднозначним підходом до вирішення цього питання), перед наданням цих матеріалів суду.

Таким чином, кримінальним процесуальним законом зовсім не врегульовано питання відкриття додаткових матеріалів під час перегляду в суді апеляційної інстанції, зокрема, при небажанні сторони

ознайомлюватись з такими матеріалами або ж підтверджувати факт надання доступу до цих матеріалів. І хоча практикою напрацьовано ряд способів відкриття сторонами додаткових матеріалів на цій стадії кримінального провадження, проте далеко не всі вони є безспірними.

Список використаних джерел:

1. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 06.04.2021 у справі № 209/3537/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96208183> (дата звернення: 08.11.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI., в редакції від 01.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print> (дата звернення: 08.11.2024).
3. Гура Олексій. Судова практика ВС щодо відкриття доказів іншій стороні за ст.290 КПК: топ 17 кейсів. URL: <https://femida.ua/news/sudova-praktyka-vs-shhodo-vidkryttya-dokaziv-inshij-storoni-za-st-290-kpk-top-17-kejsiv/> (дата звернення: 08.11.2024).
4. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 16.03.2021 у справі № 154/2975/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95750230> (дата звернення: 08.11.2024).
5. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 15.07.2020 у справі № 310/879/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458859> (дата звернення: 08.11.2024).
6. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 31.08.2022 у справі № 183/3399/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106079258> (дата звернення: 08.11.2024).
7. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 21.02.2024 у справі № 303/3133/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117241485> (дата звернення: 08.11.2024).
8. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 25.10.2023 у справі № 484/3/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114483671> (дата звернення: 08.11.2024).
9. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 26.03.2019 у справі № 752/3929/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80889235> (дата звернення: 08.11.2024).

Нестерцов Дмитро Ігорович,

аспірант кафедри кримінального процесу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВИЗНАЧЕННЯ ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА УЧАСТЮ ІНОЗЕМЦІВ

До початку повномасштабного вторгнення інтернаціоналізація суспільного життя знаходила свій прояв у багатьох сферах. Іноземці приїздили до України з різною метою. В одних випадках це були економічні, політичні, культурні та наукові цілі, в інших випадках за програмами мобільності або метою безпосереднього отримання вищої освіти та навчання у вищих закладах України приїздили студенти. Реалізація подібних цілей іноземцями мали достатньо позитивні прояви для розвитку України на шляху євроінтеграційних процесів. Проте, така міжнародна складова інтернаціоналізації не оминула, зокрема, і сферу кримінального судочинства. Це, у свою чергу, зумовило не тільки розвиток інституцій відповідальності іноземців та наділення таких осіб відповідним статусом у кримінальному провадженні, окрім того стало підставою для наукових пошуків та розроблення оптимальних рекомендацій для практичних працівників щодо здійснення ефективного досудового розслідування кримінальних проваджень, учасниками яких є іноземці.

Проте, у зв'язку з повномасштабним вторгненням, ракурс досліджень та розробки практичних рекомендацій, у напрямі здійснення досудового розслідування кримінального провадження за участю іноземців, значно змінився. Це сталося, основною мірою, через те, що суб'єктами вчинення кримінальних правопорушень стали військові армії або найманці країни-агресора, які вчиняють в нашій державі не тільки військові, а й воєнні злочини. І в цьому випадку, згадуючи про найманців, доцільно звернути увагу, що частою проблемою при затриманні таких осіб є встановлення саме громадянства відповідного суб'єкта та можливості притягнення його до відповідальності, за вчинені кримінальні правопорушення на території України.

Окрім того, досліджень потребують питання стосовно затримання та тримання осіб, громадянство яких є умовно «очевидним», однак відсутні будь-які документи, що підтверджують відповідну інформацію. І такі випадки є непоодинокими на деокупованих територіях, де були затримані особи, які «окупаційною владою» наділялися відповідними владними повноваженнями.

Звичайно, що в реаліях сучасності мають бути розроблені відповідні рекомендації, які мають слугувати ефективному досудовому розслідуванню. Вони мають стосуватися не тільки визначення статусу відповідної особи у кримінальному провадженні (варто відзначити, що іноземець може набути будь-якого статусу в кримінальному провадженні (н-д, підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, перекладача), тут не можна стверджувати, що іноземці – це тільки особи, які вчиняють кримінальне правопорушення або є тільки потерпілими), а й сприяти ефективному проведенню досудового розслідування, зокрема, проведенню слідчих (розшукових) дій. Тут варто зазначити, що ефективне здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, коли іноземець є або підозрюваним, або потерпілим, залежить від якісного вибору, визначення послідовності та безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій. Окрім того, варто в кримінальних провадженнях за участю іноземців (коли мова йде, зокрема, про підозрюваного чи обвинуваченого) при підготовці до проведення певної слідчої (розшукової) дії визначити чітку мету її проведення та здійснити попереднє прогнозування дій учасника-іноземця, звичайно враховуючи необхідність якісної фіксації ходу проведення відповідних процесуальних дій. Доречно додати, що найбільш ефективними, в такому випадку, є саме такі слідчі дії, як: допит таких осіб (частіше із залученням перекладача), проведення огляду, пред'явлення для впізнання.

Тому, сьогодні перед науковцями та практичними працівниками відповідних органів досудового розслідування постає вкрай важливе завдання, яке полягає у вивченні, аналізі, дослідженні тенденцій вчинення кримінальних правопорушень означеною категорією осіб – іноземцями, зокрема, у статусі військових, а також вироблення найбільш оптимальних процесуальних правил діяльності щодо

здійснення ефективного досудового розслідування, з тим щоб забезпечити виконання завдань поставлених перед відповідними суб'єктами досудового розслідування у ст. 2 КПК України, щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

Жуковська Вікторія Олександрівна,
студентка 4-го курсу за спеціальністю 081 Право
Національного університету «Острозька академія»

АНТИКОРУПЦІЙНІ ОРГАНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗАВДАННЯ, СТРУКТУРА ТА МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Уявіть собі невидимого ворога, який щороку викрадає понад 120 мільярдів євро з кишень європейських платників податків. Ворога без обличчя, що не знає кордонів, але має тисячі рук, які простягаються до державних бюджетів, руйнують чесну конкуренцію та підточують основи демократії. Цей ворог – корупція, одна з найсерйозніших загроз навіть для розвинених країн Європейського Союзу. Проте Європа не беззахисна в цій боротьбі. Проти корупції стоїть потужна мережа антикорупційних органів, які щодня борються за прозорість і чистоту європейських інституцій.

Ця тема потребує детального розгляду факторів та причин корупції, завдань та ролі антикорупційних органів ЄС, таких як Європейська прокуратура (EPPO) та Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF), а також їхньої структури, що забезпечує ефективність і скоординованість роботи. Крім того, важливим є аналіз міжнародного співробітництва ЄС у боротьбі з корупцією, яке включає обмін інформацією, спільні операції та розробку міжнародних стандартів, що допомагають протистояти корупційним викликам у глобальному масштабі.

Які фактори та причини сприяють корупції в країнах ЄС? До основних факторів, що сприяють корупції в країнах ЄС, належать зростаючі можливості для відмивання коштів через збільшення свободи переміщення товарів, капіталу та робочої сили, труднощі в контролі та регулюванні через складну багаторівневу систему, розширення ресурсної бази корупції внаслідок накопичення коштів у численних фондах, а також посилення дискреційних повноважень через збільшення бюрократичного апарату та повноважень ЄС. Крім того, як зазначають зарубіжні фахівці, суттєву роль у поширенні корупції відіграє фінансування політичних партій та виборчих кампаній окремих політиків [9, с. 54].

Проаналізувавши різні джерела, я виділила такі основні причини корупції в країнах ЄС:

а) соціальні та культурні особливості: в південних країнах ЄС (особливо католицьких) існують міцні родинні та дружні зв'язки. Це часто призводить до того, що на роботу беруть «своїх» людей, надають перевагу родичам та друзям при розподілі посад чи контрактів. Через це складно створити справді незалежну систему контролю в державних органах;

б) проблеми фінансування політики: політичним партіям потрібні гроші для роботи, але законні джерела не завжди забезпечують достатньо коштів. Тому деякі політики шукають «тіньові» способи фінансування, часто через нечесні домовленості з бізнесом;

в) зміни у світовій економіці: світ стає все більш пов'язаним – з'являються нові види бізнесу, послуг, міжнародної торгівлі. Гроші легко переміщуються між країнами. Це створює більше можливостей для корупційних схем, які важче відстежити;

г) приватизація: коли держава продає своє майно приватним власникам, з'являється багато можливостей для зловживань. Менший контроль держави в економіці може призводити до корупційних ризиків під час продажу державного майна.

Які ключові завдання та особливості структури Європейської прокуратури? Новоутворений орган Європейського Союзу – Європейська прокуратура (ЄП) – покликаний посилити боротьбу з економічними злочинами, що завдають шкоди фінансовим інтересам ЄС. На відміну від таких установ як OLAF, Європол чи Євроюст, ЄП має змогу безпосередньо ініціювати кримінальні розслідування та здійснювати судові переслідування у державах-членах.

Ключовим завданням ЄП є об'єднання європейських і національних правоохоронних органів для підвищення ефективності транскордонної співпраці. Уповноважені європейські прокурори, які входять до складу національних прокуратур, проводять розслідування і підтримують обвинувачення у національних судах, але діють під єдиним керівництвом Європейської прокуратури. Ця структура дозволяє долати обмеження юрисдикцій окремих держав і здійснювати комплексні розслідування шахрайства з

коштами ЄС. Важливо зазначити, що ЄП здійснює розслідування та кримінальне переслідування щодо транскордонних шахрайств на суму понад 10 000 євро, а також щодо транскордонного шахрайства з ПДВ зі збитками понад 10 мільйонів євро. [11, с. 43]

Європейська прокуратура має дворівневу організацію: центральний орган у Люксембурзі на чолі з Генеральним прокурором Європи та мережа уповноважених прокурорів у країнах-учасниках. Такий підхід покликаний забезпечити єдність правоохоронної політики ЄП в усіх державах-членах. Прокурори на національному рівні працюють незалежно від своїх відомств, підпорядковуючись лише керівництву Європейської прокуратури. [2]

Яке місце та завдання Європейського управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству в системі протидії фінансовим злочинам ЄС? Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) є важливим елементом загальної системи протидії фінансовим злочинам, що завдають збитків бюджету Європейського Союзу. На відміну від Європейської прокуратури, OLAF не наділене повноваженнями щодо самостійного проведення кримінальних розслідувань та підтримання обвинувачення в судах держав-членів.

Основним призначенням OLAF є виявлення, розслідування та запобігання шахрайству, корупції та іншим незаконним діям, що завдають шкоди фінансовим інтересам ЄС. Зокрема, управління проводить адміністративні розслідування щодо використання коштів ЄС, здійснює аудит програм та бюджетів, а також координує обмін інформацією між уповноваженими органами держав-членів. У випадках виявлення серйозних порушень OLAF може скеровувати матеріали до компетентних національних прокуратур або європейських установ, таких як Європейська прокуратура, для подальшого кримінального переслідування.

Таким чином, OLAF відіграє роль ключового моніторингового та координаційного органу, тоді як Європейська прокуратура уповноважена безпосередньо проводити комплексні транскордонні розслідування та здійснювати кримінальне переслідування. Така взаємодоповнюваність їхніх функцій покликана забезпечити всебічний та ефективний захист фінансових інтересів Європейського Союзу.

Яку роль відіграє міжнародне співробітництво ЄС у загальній системі протидії корупції та захисту фінансових інтересів Союзу? Міжнародне співробітництво ЄС у боротьбі з корупцією є важливим елементом загальної стратегії захисту фінансових інтересів Союзу. Ця робота включає обмін інформацією, проведення спільних операцій, а також розробку узгоджених міжнародних стандартів.

Обмін інформацією між уповноваженими органами ЄС та їхніми партнерами з-поза меж Союзу дозволяє виявляти транскордонні корупційні схеми і координувати відповідні дії. Спільні операції, що залучають правоохоронців та експертів з різних країн, сприяють ефективному розкриттю масштабних корупційних злочинів. Крім того, ЄС бере активну участь у розробці міжнародних конвенцій та інших нормативних актів, спрямованих на встановлення узгоджених антикорупційних стандартів. [10]

Такий комплексний підхід, що поєднує інформаційний обмін, практичну взаємодію та вироблення загальних правил, дозволяє Європейському Союзу всебічно протистояти корупційним викликам в глобальному масштабі. Він доповнює зусилля окремих держав-членів та загальноєвропейських антикорупційних органів, таких як Європейська прокуратура та OLAF, створюючи цілісну систему захисту фінансових інтересів ЄС.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що новостворена Європейська прокуратура, Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству, а також розвинута мережа міжнародного співробітництва формують потужний комплекс заходів для протидії економічним злочинам, що завдають шкоди бюджету Європейського Союзу. Ця система дозволяє виявляти, розслідувати та ефективно притягувати до відповідальності винних осіб незалежно від їхнього місцезнаходження. Подальше удосконалення нормативної бази, обмін кращими практиками, поглиблення транскордонної взаємодії та розширення географії міжнародної співпраці мають стати ключовими напрямками подальшої роботи. Лише комплексний підхід, що поєднує зусилля на національному, загальноєвропейському та глобальному рівнях, здатний ефективно протистояти корупційним викликам та захищати фінансові інтереси Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Anti-corruption and integrity. OECD. URL: <https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/anti-corruption-and-integrity.html> (дата звернення: 28.10.2024).

2. European Council Council of the European Union. European Public Prosecutor's Office. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eppo/#eppo> (дата звернення: 28.10.2024).
3. Money, politics, power: corruption risks in Europe. Transparency International. 2011. 61 p.
4. Mungiu-Pippidi A. (2013). Corruption in Europe, The Anticorruption Report. Opladen, Berlin & Toronto: Barbara Budrich. URL: <http://surl.li/eswwc> (дата звернення: 28.10.2024)
5. Warner C. M. Creating a Common Market for Fraud and Corruption in the European Union: An Institutional Accident, or a Deliberate Strategy? / C. M. Warner // European University Institute Working Paper RSC. 2002. No 2002/31. – 35 p.
6. Zagainova A. Challenges of Anti-Corruption Policies in Post-Communist Countries / A. Zagainova // in Corruption and Development. The Anti-Corruption Campaigns / Ed. by Bracking S., Palgrave Studies in Development. – 2007 – p. 138-154.
7. Буряк К. Особливості антикорупційного законодавства в країнах Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/2/61.pdf> (дата звернення: 28.10.2024).
8. Книш С. Антикорупційна політика європейського союзу: етапи формування, здобутки і перспективи. Конституційне право. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право. Міжнародне право : Посібник. 2024. С. 67–77.
9. Копистира А. М. Причини корупції в країнах Європейського Союзу. Actual problems of international relations. Release 119 (part I). 2014. URL: http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/2277/pdf_23 (дата звернення: 28.10.2024).
10. Трепак В. М. Міжнародний досвід запровадження системи заходів антикорупційної спрямованості. *Юридичний часопис Національної Академії Внутрішніх Справ*, № 2 (10), 2015. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/4d9cb78e-b430-465c-9a99-a4648dbe35a4/content> (дата звернення: 28.10.2024).
11. Юрчишин В. М. Європейська прокуратура у системі правоохоронних органів Євросоюзу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/368/341> (дата звернення: 28.10.2024).

Шепелєва Марія Олександрівна,
студентка 3-го курсу за спеціальністю 081 Право
Національного університету «Острозька академія»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Питання кримінальної відповідальності за колаборацію стало надзвичайно важливим після початку війни між Україною та Росією у 2014 році та її ескалації у 2022 році. Колабораційна діяльність підриває національну безпеку України, порушує її територіальну цілісність, сприяє просуванню окупаційної влади та розмиває патріотичну свідомість суспільства. Колабораціонізм негативно впливає на національну єдність і може призводити до зневіри серед громадян у справедливості правової системи, якщо такі дії залишаються безкарними.

У 2022 році, у відповідь на широкомасштабну агресію Росії, Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу, додавши нову статтю 111-1, яка визначає конкретні дії, що вважаються колабораційною діяльністю, та встановлює кримінальну відповідальність за них. Стаття 111-1 поділяє колабораційну діяльність на кілька типів, таких як: участь у виборах, співпраця з окупаційною владою, публічна підтримка агресії тощо. Зміни до законодавства мають на меті посилити відповідальність громадян України, які співпрацюють із ворожими силами, та створити правові основи для їхнього покарання [4, с.374].

До основних видів колабораційної діяльності, належать: зайняття керівних або адміністративних посад в структурах окупаційної влади, які організовані агресором на тимчасово окупованих територіях України, виконання управлінських або інших функцій у таких структурах сприяє стабілізації влади агресора та підриває спроби відновлення суверенітету України на цих територіях, організація та підтримка незаконних виборів чи референдумів, спрямованих на легітимізацію окупаційного режиму та його впливу на окупованих територіях (дії такого характеру створюють фальшиве враження про нібито «підтримку» населенням окупаційної влади, що дискредитує національні інтереси України) [7, с.131].

Також публічне поширення ворожої пропаганди через ЗМІ, соціальні мережі або публічні заходи, що підтримує ідеологію окупанта та заохочує до співпраці з ним (пропагандистська діяльність спрямована на зниження рівня опору населення окупованих територій та формування у громадян прихильності до окупаційної влади), заклики до підтримки дій агресора, його політики або виправдання агресії проти України, зокрема у формі публічних виступів, демонстрацій, передача ворогу матеріальних ресурсів, наприклад, техніки, продукції, продовольства або іншого забезпечення, що сприяє його військовим діям або окупаційній адміністрації, долучення до силових структур агресора, або ж сприяння їхній діяльності через матеріальну чи інформаційну допомогу. Це безпосередньо підриває обороноздатність України та загрожує її суверенітету [2, с. 50].

Варто розглянути склад злочину та суб'єкти кримінальної відповідальності. Щодо об'єктивної сторони, то Кримінальний кодекс України визначає різні форми колабораційної діяльності, включаючи участь в окупаційній адміністрації, економічну допомогу ворогу, пропаганду окупаційної влади тощо. Злочинна діяльність вважається колабораційною лише за умови вчинення конкретних активних дій (наприклад, участь у створенні окупаційних органів влади, матеріальна підтримка незаконних формувань), які сприяють посиленню агресора. Злочини можуть бути вчинені як на території, тимчасово окупованій ворогом, так і в інших регіонах України чи за її межами, якщо дії шкодять національним інтересам [8, с.72].

Щодо суб'єктивної сторони, то колабораційна діяльність передбачає умисний характер дій – підозрювані свідомо розуміють, що їхні дії сприяють ворогу чи окупаційній владі. Мотиви можуть варіюватися, але загалом включають особисту вигоду, політичні або ідеологічні переконання, прагнення отримати певну посаду чи особисту безпеку під час окупації. Для встановлення складу злочину необхідно довести, що особа діяла з прямим або непрямим умислом підтримати ворога або його інтереси [6, с. 358].

Щодо спеціальних суб'єктів злочину, то участь державних службовців чи посадових осіб у колабораційній діяльності розглядається як обтяжуюча обставина, оскільки такі особи зраджують свою присягу та довіру держави. Будь-який громадянин, який бере участь у колабораційній діяльності, підлягає кримінальній відповідальності, незалежно від посади чи політичного статусу. У випадку, якщо вони здійснюють колабораційні дії на території України або на користь її ворога, вони також можуть бути притягнуті до відповідальності згідно із законодавством України [8, с.73].

Санкції та покарання, які передбачаються за колабораційну діяльність: позбавлення волі на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна (це є основною формою покарання для осіб, які виконують важливі функції в окупаційних структурах або прямо сприяють діяльності ворога), довічне позбавлення волі (це покарання застосовується в разі особливо тяжких злочинів, якщо колабораційна діяльність спричинила загибель людей, завдала значної шкоди інфраструктурі або національній безпеці), конфіскація майна (застосовується як додаткове покарання, щоб позбавити колаборантів незаконно отриманого майна або інших засобів, набуття яких було пов'язане з підтримкою ворога) [1].

Також, варто згадати обставини, що пом'якшують та обтяжують відповідальність. Щире розкаяння та добровільне припинення колабораційної діяльності можуть бути враховані судом як обставини, що дозволяють знизити покарання. Співпраця з правоохоронними органами або надання інформації, яка може сприяти захисту національних інтересів також можуть слугувати підставою для пом'якшення вироку [3, с. 5].

До обтяжуючих обставин відноситься колабораційна діяльність, яка завдала великої шкоди державі або спричинила загибель громадян. Суд може призначити більш суворе покарання за участь у керівних структурах окупаційної влади або виконання функцій, що мають значний вплив на підтримку ворога [3, с. 6].

Суспільне засудження колабораційної діяльності посилюється через ЗМІ та соціальні мережі, що формує негативне ставлення до осіб, які співпрацюють із ворогом, і сприяє їхній ізоляції в суспільстві. Боротьба з колаборантами у військовий час має значення не лише для безпеки, а й для підняття патріотичного духу та національної згуртованості громадян. Особи засуджені за колабораційну діяльність часто стикаються з суспільним осудом, що відображається у моральній ізоляції таких осіб, втраті можливостей працевлаштування та інших соціальних обмеженнях. Застосування покарань і судових рішень щодо колабораційної діяльності формує прецеденти для подальших справ, які можуть стати надійною основою для захисту правопорядку та державного суверенітету [4, с. 378].

Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність є важливим інструментом забезпечення національної безпеки України та підтримання правопорядку в умовах війни. Покарання колаборантів слугує засобом захисту державності та запобігання подальшому поширенню підтримки окупаційної влади. Крім того, колабораційна діяльність може проявлятися в різних формах – від політичної та економічної співпраці з агресором до публічної підтримки його дій, що вимагає різних підходів у кримінальному переслідуванні.

У сучасних умовах консолідація суспільства навколо ідеї захисту Батьківщини є надзвичайно важливою, задля запобігання підтримки ворога будь-яким способом. Суспільство має активно підтримувати інформаційні та просвітницькі ініціативи, які сприяють підвищенню громадянської відповідальності та національної свідомості. Це допоможе мінімізувати випадки колабораційної діяльності й зміцнити моральну стійкість нації. У боротьбі з колабораціонізмом важливий внесок кожного громадянина, оскільки саме спільні зусилля на різних рівнях допоможуть захистити Україну від внутрішніх загроз і зміцнити її суверенітет та незалежність.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.11.2024).
2. Васківська М., Кікалішвілі М. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Випуск 57: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції. 2024. № 57. С. 49–53.
3. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 КК. *ГО «Вектор прав людини»*. 2022. С. 11.

4. Кузнецов В., Сийплокі М. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. № 70 (1). С. 374–381.

5. Лисько Т. Д., Літвінчук Б. С. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність: аналіз судової практики. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2023. Т. 1, № 66. С. 178–185.

6. Письменський Є., Мовчан Р. Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність: дискусійні питання та спроба їх розв'язання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 356–360.

7. Шульженко Н., Рубашенко М., Яковюк І. Колабораційна діяльність (ст. 111–1 ККУ): загальний огляд та деякі законодавчі недоліки. *Деокупація. юридичний фронт: Д 34 матеріали міжнародного експертного круглого столу (київ, 18 березня 2022 р.) / державний торговельно-економічний університет, українська асоціація порівняльного правознавства, українська асоціація міжнародного права, асоціація реінтеграції криму; упоряд. і наук. ред. О. В. кресін*. 2022. С. 130–134.

8. Янішевська К. Д., Крисько А. С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. *ВІСНИК НГУУ «КП»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2022. Т. 4, № 56. С. 71–76.

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ
ДИСЦИПЛІН**

Криницький Ігор Євгенович,

д.ю.н., професор, старший науковий співробітник,

Директор Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

РОЗКІШ ЯК ПОДАТКОВО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Одним із останніх реформаторських кроків у напрямку модернізації вітчизняної податкової системи є включення транспортного податку до переліку місцевих податкових платежів [1]. При цьому від самого початку ініціатор законопроекту виходив із доцільності фокусування наведеного податкового знаряддя саме на розкішні автомобілі [2]. Зазначена обмовка дозволяє зрозуміти справжню позицію профільного міністерства та уряду щодо сутності окресленого податкового платежу та визначення його місця в податковій системі України. Натомість, ні у відповідному законопроекті, ні згодом у Податковому кодексі України правова категорія «розкішний автомобіль» не вживалася та не вживається (як, до речі, не закріплюється в податковому законодавстві також і дефініція терміна «розкіш» та похідних від нього). Наразі відсутня єдина та стала позиція щодо змісту поняття «розкіш» і в науковому співтоваристві. Зазначену категорію досліджують представники різних галузей та спеціальностей науки (зокрема, економіки, історії, маркетингу, політології, психології, соціології, філософії). Не залишаються осторонь наукового пізнання розкоші й вчені-юристи. Передусім вони зосереджують свої зусилля на з'ясуванні сутності цього економіко-правового феномену та виявленні галузевої специфіки його нормативного регулювання.

Водночас, у наукових колах лунають пропозиції про необхідність відійти від застосування поняття «предмети розкоші» в податкову законодавстві, оскільки цій категорії нібито властиве неоднозначне сприйняття з боку платників податку, залежно від рівня їхніх доходів та інших факторів [3, с.127], використання цього терміна, на думку вчених, може призвести до соціальної напруги в суспільстві та розшарування всіх платників податків, порушення принципу соціальної справедливості та рівності [4]. Вважаємо, що такі висновки є доволі дискусійними. Використання будь-яких синонімічних законодавчих конструкцій навряд чи може призвести до зміни об'єктивної реальності. Адже як не перейменувуй, наприклад, податкові чи судові органи, довіра до них, їх авторитет у суспільстві не збільшаться. І ми нікуди не подінемося від емоційного сприйняття не тільки оподаткування розкоші, але й взагалі сфери оподаткування. Не випадково Основний Закон нашої держави виключає можливість проведення референдумів з питань оподаткування. Так, стаття 74 Конституції України встановлює, що референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії [5]. Наведений застережний механізм є цілком виправданим, він спрямований на мінімізацію фактору емоційності при регламентації законного відчуження власності особи для задоволення публічних потреб. Водночас не можна оминати увагою той факт, що податки на розкіш є чи не єдиним різновидом податкових платежів, що схвально сприймаються в суспільстві. Така позиція виправдана як мінімум двома обставинами: по-перше, надзвичайно вузьким колом платників цих податків і зборів; по-друге, застосування оподаткування розкоші до тих осіб, які протиставляють себе суспільству. Що ж до застережень проти запровадження чи збільшення кількості таких податків і зборів, то вони лунають переважно з боку потенційних платників та їх лобістів.

Важливо звернути увагу ще на один аспект розкоші, який рідко стає предметом аналізу. Вважаємо, що до неї необхідно відносити не тільки відповідні речі (предмети). Як розкішні можуть характеризуватися й елітні послуги (наприклад, послуги в туристичному бізнесі, у сфері полювання та риболовлі, транспортні послуги, послуги в отриманні медичної допомоги в закладах охорони здоров'я). Отже, доцільно та логічно виправдано включати до лакшері-сегменту особливу (за предметом) корисну, цілеспрямовану діяльність у третинному секторі економіки. Вона може здійснюватися: а) щодо речі, що належить до категорії розкішних; б) щодо звичайного предмета, за умови, що якість самої послуги при цьому є преміальною. Подібні дії також можуть мати бінарний характер (поєднувати окреслені аспекти). На наш погляд, більш виправдано оперувати універсальною категорією «продукт розкоші»

замість терміна «предмет розкоші», адже останній значно звужує природні кордони аналізованого нами поняття.

Як бачимо, розкіш є багатоаспектним явищем, феноменом, на відносінь якого справедливо вказують як сучасні дослідники, так і науковці минулого. При цьому, у ній, як у будь-якого комплексного явища, можна виокремити кілька взаємопов'язаних компонентів. Передусім фокус наукових розвідок варто зосередити, з одного боку, на матеріально-речовій та економічній складових розкоші, на суспільних благах. Вони слугують своєрідним матеріальним стрижнем, і саме у цій площині зазвичай конструюється головний критерій віднесення конкретного продукту до розкішного; з іншого боку, на морально-емоційній складовій та етико-психологічній компоненті особистості, дотичної до продукту розкоші.

На наш погляд, є всі підстави підтримати висновок Петра Якимчука та Галини Копищик про те, що в нашій державі не сформульовано законодавчий та організаційно-методичний базис ідентифікації предметів розкоші та платників податків – осіб, що мають оподатковуватися податком на розкіш [6, с.31]. Було б помилкою стверджувати, що вітчизняний законотворець не намагався вирішити проблему дефінітування розкоші та предметів розкоші, не робив спроб здійснити законодавчу регламентацію оподаткування такого різновиду розкоші як транспортні засоби. Спроби модернізації податкового законодавства у зазначеному напрямку вживалися як до прийняття Податкового кодексу України, так і після набуття ним чинності. Деякі законопроекти так і залишилися в комітетах парламенту, інші – були проголосовані, проте не набрали потрібної кількості голосів. Водночас зауважимо, що вони не були результатом планової законопроектної роботи, навпроти, зацікавленість парламентарів цією проблематикою, як правило, виникала спонтанно, а дискусії щодо конкретних пропозицій загострювалися на тлі міжфракційної конкуренції.

Отже, враховуючи умовність категорії «розкіш» та її невизначеність на рівні законів України, основними завданнями вітчизняного законотворця повинні стати формальна мінімізація її відносності, формулювання чіткої законодавчої дефініції і зрештою – досягнення ефективного правового регулювання відповідних суспільних відносин. Що ж до сфери оподаткування, то вважаємо, що вітчизняним парламентарям доцільно зробити принциповий крок – увести до податкової системи України податок на розкіш як ефективну і природну складову майнового оподаткування.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 р. №71-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 7–8. № 9. Ст. 55.
2. Пояснювальна записка Міністра фінансів України до проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України» (щодо податкової реформи) від 22 грудня 2014 р. №1578. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53072 (дата звернення 9 жовтня 2024 р.).
3. Наконечна Г.Я., Шнайдер М.Р. Особливості правового регулювання транспортного податку в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 3. Частина 2. С.124–127.
4. Кравчун А.С. Оподаткування предметів розкоші в Україні: стан та перспективи. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 1 (5). URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12kasstr.pdf> (дата звернення 9 жовтня 2024 р.).
5. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Якимчук П. М., Копищик Г. Г. Особливості оподаткування багатства в Європейському Союзі: перспективи для України. *Економіка та митно-правові відносини*. 2019. Випуск 11–12 (червень – серпень). С. 31–38.

Шминдрук Ольга Федорівна,

*к.ю.н., доцентка кафедри цивільно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»*

ІНІЦІЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

В сучасних умовах розвитку судової системи України особливого значення набувають альтернативні способи, спрямовані на ефективне вирішення та попередження конфліктів (спорів), зокрема медіація. Застосування медіації є важливим кроком до гуманізації судочинства, зменшення навантаження на суди та підвищення ефективності захисту прав і законних інтересів громадян. Частота звернення до медіації залежить від багатьох факторів, серед яких обізнаність населення, моральна готовність сторін вирішувати конфлікт, рівень ескалації самого конфлікту, а також ефективність інформування сторін посадовими особами та іншими професіоналами, дотичними до вирішення спору. До таких професіоналів належать судді, адвокати, нотаріуси, працівники системи безоплатної правової допомоги, органів місцевого самоврядування та інші. Метою тез є аналіз поняття та змісту ініціювання медіації та ролі ключових суб'єктів у цьому процесі.

Ініціювання медіації можна визначити як активну поведінку однієї або обох сторін уже існуючого чи потенційного конфлікту (спору), інших учасників конфлікту (спору) або суб'єктів, до компетенції яких належить вирішення спору щодо звернення до медіатора з метою вирішення або запобігання конфлікту (спору) шляхом переговорів.

Ініціювання медіації складається з двох етапів:

- Попередній етап, під час якого сторона або сторони отримують інформацію щодо медіації.
- Власне ініціювання медіації, коли сторони або сторона заявляють про готовність скористатись процедурою медіації.

Ініціатива медіації може бути здійснена різними учасниками спору, зокрема сторонами.

Так, відповідно до змісту ч. 7 ст. 49 ЦПК України, сторони можуть примиритися на будь-якому етапі судового провадження їхньої справи, у тому числі шляхом медіації [1]. Разом з тим, цивільний процесуальний кодекс України не регламентує порядку ініціювання застосування медіації. На практиці це відбувається шляхом подання клопотання однією зі сторін, яке має бути підтримане іншою стороною. Також закон не забороняє спільного звернення сторін до медіації.

Важливо розрізнити ініціювання медіації в суді та поза ним. Якщо справа знаходиться у провадженні суду, то ініціювати медіацію перед судом можуть лише сторони. Проте звернутись до медіатора може не лише сторона конфлікту, а й інші особи, зокрема адвокат, родичі тощо.

Так, відповідно до положень ст. 12 ЦПК України, суд зобов'язаний вживати заходів для сприяння мирному врегулюванню спору. Це включає інформування сторін про можливість звернення до медіації як одного з альтернативних способів вирішення спору, пояснення її переваг для сторін. Суд може оголошувати перерву у судовому засіданні та зупиняти провадження у справі за клопотанням сторін, якщо вони вирішили застосувати процедуру медіації.

Відповідно до ч. 2 ст. 197 ЦПК України, під час підготовчого судового засідання суд з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді.

Таким чином, суд відіграє активну роль у заохоченні сторін до використання медіації як ефективного способу врегулювання спорів. Водночас сам процес є добровільним, і рішення про звернення до медіації залишається за сторонами.

Наступним важливим суб'єктом у ініціюванні процесу медіації є адвокати.

Роль адвоката полягає не лише в представництві інтересів клієнта, але й у тому, щоб допомогти своєму клієнту скористатися можливістю медіації, яка може стати більш вигідною альтернативою судовому процесу.

В процесі ініціювання медіації адвокат може виконувати такі ролі:

Інформування клієнта про можливість медіації. Так, адвокат зобов'язаний надати клієнту повну і об'єктивну інформацію про медіацію як альтернативу судовому процесу, що включає в себе роз'яснення переваг та процедури медіації.

Оцінка доцільності застосування медіації в конкретній ситуації, що передбачає аналіз суті спору та попереднє визначення медіабельності спору.

Оцінка готовності клієнта до медіації. Адвокат повинен також оцінити, чи готовий клієнт до переговорів.

Підготовка до медіації. Коли клієнт погоджується на медіацію, адвокат бере на себе важливу роль у підготовці до процесу. Адвокат допомагає зібрати всі необхідні документи та інформацію, які можуть бути корисними для медіації, включаючи доказову базу, що підтримує позицію клієнта.

Ініціація медіації через суд або самостійно. Адвокат може ініціювати медіацію як через суд, так і поза судом. Адвокат може заявити клопотання про оголошення перерви в судовому засіданні для того, аби сторони мали можливість звернутись до медіатора. Також адвокат може також запропонувати своїм клієнтам звернутися до медіатора без ініціації судового розгляду. Нарешті, адвокат може сам звернутись до медіатора в інтересах свого клієнта.

Представництво клієнта на медіації. Адвокат може представляти інтереси клієнта під час медіації, допомагаючи йому в переговорах та сприяючи досягненню консенсусу. Адвокат також допомагає не допустити порушення прав клієнта під час процесу. Також адвокат під час медіації адвокат може надавати юридичні консультації клієнту, якщо питання стосуються тлумачення законів або правових аспектів домовленостей, що обговорюються.

Роль адвоката у ініціюванні медіації є надзвичайно важливою, адже це сприяє підвищенню рівня довіри до процесу, оскільки наявність досвідченого адвоката під час медіації може допомогти сторінкам відчувати себе більш захищеними та впевненими у процесі. Адвокат забезпечує юридичний супровід і гарантує, що всі дії відбуваються відповідно до законодавства. Також це сприяє конструктивному діалогу, оскільки адвокат може допомогти сторонам зберегти конструктивний тон переговорів і сприяти збереженню здорових комунікацій між ними, що підвищує ймовірність досягнення мирного рішення.

Важливу роль у ініціюванні медіації відіграє система безоплатної правової допомоги (БПД).

Так, відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» до послуг, які забезпечує система, належить надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації [2].

Так, під час консультування працівники системи інформують громадян про можливість застосування медіації, її переваги, процедуру, порядок та можливість звернення до медіатора. Таким чином, система БПД сприяє підвищенню обізнаності про медіацію та доступності цього інструменту для різних верств населення.

Отже, проаналізувавши питання ініціювання медіації в цивільному судочинстві, можна зробити наступний висновок.

Ініціювання медіації є важливим інструментом для вирішення цивільних спорів, що дозволяє знизити навантаження на судову систему, заощадити час і ресурси сторін. Однак для ефективного впровадження медіації необхідно системно працювати над підсиленням ролі кожного, хто є дотичним до спору.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

2. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року № 3460-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

Чернецька Тетяна Вікторівна,

адвокатка, аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Згідно даних з останніх звітів Центрального розвідувального управління США (ЦРУ) щодо глобальної статистики смертності й народжуваності, Україна має найвищий рівень смертності та найнижчий показник народжуваності у світі. Рівень смертності станом на 2024 рік в Україні становить 18,6 померлих на 1000 осіб, що є найвищим показником у світі. За рівнем народжуваності Україна посідає останнє, 228 місце у світі – шість народжених на 1000 осіб [1].

За даними Міністерства юстиції за перше півріччя 2024 року в Україні померло 250 972 особи, що утричі перевищило кількість новонароджених – 87 655 дітей. Як наслідок, народжуваність скоротилась на 9%, порівнюючи з аналогічним періодом минулого року. Такі дані свідчать про демографічну кризу, що поступово лише поглиблюється. Очевидними причинами скорочення народжуваності є матеріальний стан населення, погіршення здоров'я, вимушена еміграція та депортація, високий рівень передчасної смертності осіб репродуктивного віку внаслідок бойових дій, загибель військовослужбовців або отримання ними поранень, які впливають на репродуктивні функції.

За таких обставин, збереження генофонду Українського народу а також регулювання питання соціального захисту військовослужбовців у питанні забезпечення їх прав на біологічне батьківство набуло особливої актуальності. 22 листопада 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)», який створив для Захисників та Захисниць України дієві державні гарантії можливості мати дітей у випадку отримання ними поранень, які впливають на репродуктивні функції, шляхом оплачуваного державою зберігання їхніх репродуктивних клітин.

Згідно статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» у період дії воєнного стану військовослужбовці, мають право на безоплатне отримання медичної послуги, пов'язаної із забезпеченням реалізації їхнього права на біологічне батьківство (материнство), зокрема на здійснення забору, кріоконсервації та зберігання їхніх репродуктивних клітин на випадок втрати репродуктивної функції при виконанні обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [2].

Україні «Про внесення зміни до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» щодо збереження генофонду Українського народу» передбачено, що у разі смерті або оголошення судом померлою особи, репродуктивні клітини якої зберігаються відповідно до законодавства, їх безоплатне зберігання відповідно до цього Закону здійснюється протягом трьох років з моменту смерті такої особи або оголошення судом її померлою. Після закінчення цього строку подальше зберігання таких клітин може бути продовжене за рахунок іншої особи, визначеної у заповіті особи щодо власних репродуктивних клітин, які зберігаються відповідно до законодавства, на випадок її смерті або оголошення судом її померлою»[3].

Таким чином, діючим законодавством України військовослужбовцям Збройних Сил України гарантовано можливість безкоштовно вилучати та зберігати свої репродуктивні клітини.

Незважаючи на всі складнощі та виклики сьогодення, життя продовжується. Так, протягом 8 місяців 2024 року в Україні на світ з'явилося 122 670 немовлят [4]. З метою інформування громадян про кількість новонароджених, що були зареєстровані органами державної реєстрації актів цивільного стану протягом доби, 24 вересня 2024 року Міністерством юстиції було представлено новий спільний проект з провідними радіостанціями України – «Бейбі ньюз».

Список використаних джерел:

1. The World Factbook, Country Comparisons Death rate URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/death-rate/country-comparison/>

2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей, Закон України № 2011-ХІІ від 20 грудня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#n181>

3. Про внесення зміни до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» щодо збереження генофонду Українського народу, Закон України № 3573-ІХ від 7 лютого 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3573-20#Text>

4. Міністерство юстиції представляє новий спільний проєкт з радіостанціями – «Бейбі нюз» від 24 вересня 2024 року, Міністерство юстиції. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustitsii-predstavlyae-noviy-spilniy-proekt-z-radiostantsiyami-beybi-nyuz-33177>

Ковальова Алла Євгенівна,

студентка 3-го курсу Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОЗУМНИЙ СТРОК СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ТРУДНОЩІ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ

Поняття «розумний строк» зустрічається у багатьох нормативно-правових актах українського законодавства, зокрема у Господарському процесуальному кодексі України, Кримінальному процесуальному кодексі України, Цивільному процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства тощо. Крім того, дане поняття згадується в п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, як один з елементів права на справедливий суд. Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України ратифіковані Верховною Радою України міжнародні договори є частиною українського законодавства.

Визначення розумного строку для розгляду справ є досить суб'єктивним поняттям. Не можливо чітко визначити, скільки часу необхідно для здійснення процесуальних дій в цілому, адже кожна справа є індивідуальною. ЄСПЛ, наприклад, у справах «Kudla v Poland» та «Іванов проти України» та інших, визначив декілька критеріїв, за якими можна встановити розумність строків судового провадження: складність справи; поведінка заявника; поведінка державних органів; перевантаження судової системи; значеність для заявника питання, яке знаходиться на розгляді суду [3].

Щодо складності справи, то у судовій практиці є справи, коли заради дотримання розумності строків суди можуть не дотримуватись інших засад судочинства, наприклад, принципу безпосередності. Згідно з даним принципом, якщо розгляд справи розпочато одним суддею або колегією суддів, то і розгляд цієї ж справи має бути закінчений тим же складом суду. У разі заміни складу суду, розгляд справи починається спочатку, бо суд повинен безпосередньо оцінити всі докази у справі. Постановою ККС від 13.06.2023 визнано допустимим продовження судового розгляду після заміни судді, адже, якщо розгляд справи розпочнеться спочатку, то, з урахуванням складності та довготривалості прийняття попередніх результатів, буде порушено належний розгляд та розумний строк справи.

Поведінка заявника також є важливим чинником у визначенні розумності строків судових проваджень. Згадаємо справу «Чірікоста і Віола проти Італії». Розгляд справи тривав 15 років, але ЄСПЛ визнав такий строк виправданим, оскільки самі заявники 17 разів зверталися з проханням про відстрочення процесу, тобто саме безпосередньо поведінка заявників вплинула на такий довгий розгляд. Ще одним прикладом з практики ЄСПЛ, де рішення було протилежним, є справа «Биков проти України», яка тривала більше 6 років. Уряд України посилався на те, що заявник сам декілька разів не з'являвся на судові засідання, але Європейський Суд не вважав дану обставину виправданням для такого довгого строку.

Поведінка державних органів часто стає причиною недотримання розумних строків. Наприклад, у справі «Irodotou v Cyprus» за більше ніж 4 роки не відбулося жодного слухання по суті справи, через неявку до суду свідка та роботу національного суду [1]. Потім національний суд закрит провадження за вказівкою Генерального прокурора. Відповідно до цих обставин, Європейський Суд визнав порушення п.1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю провадження, що не відповідало розумному строку.

Також, ще одним прикладом порушення розумного строку через дії державних органів, є справа «Vegote International S.A. проти Бельгії». Справа тривала з 1995 до 2009 року та стосувалась додаткового податку на компанію заявника та виправлення податкової декларації з боку податкових органів. Справа закінчилась відхиленням касаційної скарги від заявника національним Касаційним судом. Через довгу тривалість Європейський суд констатував порушення розумних строків тривалості провадження (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) та присудив 5000 € компенсації.

Щодо порушення розумного строку у національному цивільному судочинстві, то можемо зазначити, що порушення державою обов'язку забезпечити виконання чинного судового рішення у розумний строк не є підставою для покладення на неї боргу, який за цим рішенням учасник цивільного обороту

має сплатити кредиторів [2]. Але кредитор може вимагати від держави компенсації за довготривале виконання судового рішення, у розмірах, які визначатимуться залежно від поведінки боржника, кредитора, держави, тощо, що вказано в Постанові ВПВС від 07.12.2022.

Щодо перевантаження судової системи, то це є доволі актуальним питанням для українського судочинства. Районні суди, особливо у великих містах, є дуже перевантаженими, що може бути ще однією причиною порушення розумності строків. Прикладом із судової практики є п.п 150-152 постанови ВПВС від 13.06.24, де зазначено, що рівень судового навантаження у даному випадку не є підставою, що підтверджує правомірність дій судді у вигляді призначення судових засідань із великими інтервалами, що свідчить про неналежний рівень організації судочинства.

Крім того, існують ситуації за яких відступ від принципу розумності є допустимим. Провадження може бути зупиненим до отримання судом результатів експертизи, якщо є вагомні докази, що вони можуть вплинути на подальший розгляд справи. Якщо продовжити розгляд без отримання результатів експертизи, щоб не порушувати розумність строків, то це буде занадто поспішний розгляд справи, який може призвести до його поверхневості. Дана позиція висвітлена в постанові КАС від 01.02.2022.

Важливо згадати, що причиною порушення розумного строку розгляду провадження є не тільки дії державних органів та сторін справи, а й представників сторін. Існують випадки зловживання адвокатами процесуальними правами, але це не призводить до якогось корисного результату. За такі дії на них судом можуть бути накладені штрафи. Наприклад, багаторазове подання заяв про відвід судді, або подання тотожних заяв від імені різних клієнтів із наступним їх відкликанням, що може здійснюватися для маніпулювання автоматизованою системою.

Можемо зробити висновок, що принцип розумності строків є важливим в українському та європейському судочинстві. Він є складовою права на справедливий суд, яке закріплене в ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, але не завжди можливе його дотримання при розгляді справ. Причинами затягування строків можуть бути різні фактори: порушення з боку державних органів з суб'єктивних причин та об'єктивних причин; перевантаженість судів; затягування справи з боку заявника, свідків, представників та інших учасників судового процесу; проведення експертиз, які можуть вплинути на зміну обставин справи тощо. Судочинство включає в себе велику кількість принципів, відступ від яких може бути допустимим у разі забезпечення дотримання розумності строків. Але, іноді можливі ситуації, коли потрібно надати перевагу іншим принципам.

Список використаних джерел:

1. Judgement in case of Irodou v. Cyprus. European Court of Human Rights: веб-сайт. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224776#%22itemid%22:\[%22001-224776%22](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224776#%22itemid%22:[%22001-224776%22) (Дата звернення: 24.10.2024).
2. Постанова у справі №908/1525/16 (провадження № 12-65гс21) Велика Палата Верховного Суду [2022] Єдиний державний реєстр судових рішень. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108226058> (Дата звернення: 24.10.2024).
3. Рішення у справі «Іванов проти України» Європейський Суд з Справ Людини [2006]. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_136#Text (Дата звернення: 24.10.2024).

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

<i>Дробуш Ірина Вікторівна</i> ВИБОРИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ	4
<i>Нашинець-Наумова Анфіса Юрївна</i> ЮРИДИЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПРОФІЛАКТИКИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ	6
<i>Балацька Ольга Романівна</i> ПРАВО НА ДОСТУП ДО СУДУ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СУДОВИХ ІНСТИТУЦІЙ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	8
<i>Панчук Ірина Олегівна</i> ПРАВОВА ОСВІЧЕНІСТЬ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	11
<i>Хмарук Тарас Віталійович</i> ЗНАЧЕННЯ ОКРЕМОЇ ДУМКИ СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК СПЕЦИФІЧНОГО АКТУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ	13
<i>Ткачук Катерина Олександрівна</i> СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВОЛОНТЕРСТВА	15
<i>Мельников Олександр Олександрович</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИСДИКЦІЇ СПОРІВ, СТОРОНОЮ В ЯКИХ Є ПЛАТНИК ПОДАТКІВ, СТОСОВНО ЯКОГО ПОРУШЕНО СПРАВУ ПРО БАНКРУТСТВО	17
<i>Мусій Олег Ігорович</i> ВІДНОСИНИ ДЕРЖАВИ ТА ВІЙСЬКОВОЗОБОВ'ЯЗАНИХ ГРОМАДЯН: ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ІНСТРУМЕНТІВ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	19
<i>Українець Микола Петрович</i> СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ	22

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

<i>Храмцов Олександр Миколайович</i> ІСТОРИЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ (СТАТТЯ 435-1 КК УКРАЇНИ)	25
<i>Циганюк Юлія Володимирівна</i> ІСТОТНЕ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ (В КОНТЕКСТІ СТ. 87 КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ): ДО ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ	27
<i>Письменський Євген Олександрович</i> СТАН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА ПРАВОПОРУШЕННЯ У ВИДІ ПОТУРАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ НЕБЕЗПЕЦІ	29
<i>Басиста Ірина Володимирівна</i> ГЕНОЦИДНИЙ УМИСЕЛ РОСІЇ УПРОДОВЖ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПЕРЕДАЧІ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ТА КРАЙНІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ ВИКРАДЕНИХ ДІТЕЙ (ПРОДОВЖЕННЯ ОГЛЯДУ)	32
<i>Герасимчук Олег Павлович</i> ЕТИКА АДВОКАТА: ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	35

Гетьман Галина Миколаївна ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ОКРЕМИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	37
Шабаровський Богдан Володимирович ДИСКРЕДИТАЦІЯ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: АКТУАЛЬНА СУДОВА ПРАКТИКА	39
Скарбарчук Олександр Григорович ЩОДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «БЛИЗЬКІ ВІДНОСИНИ» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	42
Кулєб'якін Вадим Олександрович ГАРАНТІЇ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ПРИ ПРОДОВЖЕННІ СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ У СВІТЛІ РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ № 8-Р(П)/2024	44
Ваколюк Юлія Олександрівна ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ СТОРОНАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ПЕРЕГЛЯДУ В СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ	46
Нестерцов Дмитро Ігорович ВИЗНАЧЕННЯ ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА УЧАСТЮ ІНОЗЕМЦІВ	49
Жуковська Вікторія Олександрівна АНТИКОРУПЦІЙНІ ОРГАНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗАВДАННЯ, СТРУКТУРА ТА МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО	51
Шепелєва Марія Олександрівна ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	54

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

Криницький Ігор Євгенович РОЗКІШ ЯК ПОДАТКОВО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ	58
Шминдрук Ольга Федорівна ІНІЦІЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	60
Чернецька Тетяна Вікторівна ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ	62
Ковальова Алла Євгенівна РОЗУМНИЙ СТРОК СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ТРУДНОЩІ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ	64

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

XI Міжнародної науково-практичної конференції

МАЛИНОВСЬКІ ЧИТАННЯ

15 листопада 2024 року

Головний редактор *Ірина Дробуш*

Відповідальний за випуск *Олександр Скарбарчук*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *Катерини Олексійчук*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 7,9. Зам. № 3–25.

Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві

Національного університету «Острозька академія»,

Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.